

811.163.41'367.634

<https://doi.org/10.18485/sj.2025.30.1.1>**МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ***

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
ORCID: 0000-0002-4314-5061

Оригинални научни рад
Примљен: 15. 10. 2024.
Прихваћен: 15. 12. 2024.

ВЕЗНИЦИ КАО МОРФОЛОШКЕ, СИНТАКСИЧКЕ, СТИЛИСТИЧКЕ И ТЕКСТУАЛНЕ ЈЕДИНИЦЕ**

У раду се анализира статус везничких јединица у досадашњим граматичким и научним србистичким и/или сербокроатистичким описима. Анализа је показала да морфолошки и синтаксички везници нису еквивалентне категорије. Доказана је и хипотеза да многе појаве у вези с употребом конјунктора и субјунктора није могуће научно ријешити без укључења стилистичког плана анализе. Зато је за стилематичну (стилски маркирану) употребу везивних јединица уведен термин стилематор, чија анализа као комплементарна употпуњује морфолошко-синтаксичку анализу. У раду је, уз синтаксички као синтагматско-реченични план употребе простих и сложених везника, анализа проширена и на текст као надреченично јединство преко конектора као темељних јединица његове кохезивности.

Рад се тако бави анализом везн(ичк)их јединица на нивоу морфологије (што подразумијева само анализу *везника као врсте ријечи*), потом на нивоу синтаксе (што подразумијева анализу идентификације и употребе *конјунктора* и *субјунктора*), па на нивоу стилистике (што подразумијева идентификацију и опис употребе *стилематора*), и на крају на нивоу текста (што подразумијева идентификацију и опис *конектора*).

Кључне ријечи: везници као врста речи, везници као дио реченице, конјунктори, субјунктори, стилематори, конектори

* mkovacevic31@gmail.com

** Ово је више него троструко шира верзија рада „Везници као морфолошке и синтаксичке јединице”, поднесеног 11. 9. 2024. године на 54. Научном састанку слависта у Вукове дане.

*
* *

О везницима је у србистичкој и/или сербокроатистичкој литератури доста писано, и то како у оној граматичкој тако и оној научној, прије свега синтаксичкој. О везницима се неизоставно говори у свакој граматичкој, и то и у њеном морфолошком и у њеном синтаксичком дијелу. То није ни чудно ако се зна да су везници нужни интерферирајући дио двију граматичких категорија: морфолошке категорије врста ријечи и синтаксичке категорије конструкција ријечи. А припадност тим двјема категоријама увијек се наглашава у самој дефиницији везника, у којој се унисоно наводи да су они непромјењива врста ријечи (што их чини морфолошком категоријом) и да имају функцију повезивања ријечи, синтагми или реченица (што их чини синтаксичком категоријом). Везници су, дакле, и морфолошка и синтаксичка категорија.

Везници као морфолошке и везници као синтаксичке јединице битно се разликују. Између њих не постоји логички однос еквиваленције, него логички однос једноструке импликације, или у терминологији Л. Хјелсмлева (1980): однос детерминације. Наиме, сви морфолошки везници улазе у групу синтаксичких везника, али сви синтаксички везници не потпадају под морфолошку категорију везника. Друкчије речено: сви морфолошки су и синтаксички везници, док сви синтаксички везници нису морфолошки везници. Из тога проистиче да су синтаксички везници шира категорија од морфолошких везника.

Двије су нужне карактеристике морфолошких везника као непромјењиве врсте ријечи: да су *ријечи* (дакле, моноксичке, лексикографске јединице) и да су *непромјењиви* (нити се деклинирају, нити конјугирају, нити компарирају, што су једине врсте морфолошке промјењивости). Те своје двије иманентне морфолошке особине везници дијеле са свим непромјењивим врстама ријечи (предлозима, узвицима, ријечцама и компарцији неподложним прилозима). На основу морфолошких карактеристика моноксичности и непромјењивости везници се, дакле, и не могу издвојити у посебну врсту ријечи, јер те особине дијеле и све остале непромјењиве (врсте) ријечи. Тек укључење критеријума синтаксичке функције повезивања лексема, синтагми и клауза у конструкције – омогућава издвајање везника као посебне врсте ријечи у оквиру морфолошки непромјењивих врста ријечи. Повезивање је тако *differentia specifica* везника у односу на друге непромјењиве ријечи. Због тога многи и сматрају да су везници приоритетно, ако не и једино, синтаксичка категорија ријечи. Будући да „морфолошка” дефиниција везника није чисто морфолошка, него укључује и њихову синтаксичку функцију повезивања, неријетко се, или боље речено по правилу догађа да синтаксичка морфологији инкомпатибилна компонента везника постане доминирајућа и у морфолошком опису везника. Као репрезентативан примјер наводимо „морфолошки” опис везника у најновијем српском

(универзитетском) уџбенику морфологије, оном Милана Ајџановића (2022). Ајџановићев морфолошки опис везника преносимо у цјелини:

„Везници су непроменљиве помоћне речи које означавају везу међу појединим речима и синтагмама у реченици, као и везе међу реченицама.

С обзиром на порекло, везници се деле на:

- I. *праве*: немотивисани, нису изведени од других речи (нпр. *и, али, да, ако*);
- II. *неправе*: мотивисани, настали су различитим творбеним поступцима од других врста речи:
 - а) конверзијом од заменица (нпр. *ко, што, који, чији*);
 - б) конверзијом од прилога (нпр. *где, када, зашто, стога*);
 - в) од скупова различитих врста речи, чиме се добијају тзв. *сложени везници и везнички скупови* (нпр. *будући да, због тога што, тако што*).

Када је у питању њихова функција, везници се деле на:

- I. *коњункторе* (= координативни везници): везници и везнички изрази који повезују речи, синтагме и реченице међу којима се успоставља однос напоредности (= координације); с обзиром на то какве врсте односа означавају, деле се на:
 - саставне (= копулативне: *и, ни, нити, па, те*);
 - супротне (= адверзивне: *а, али, него, већ, док*);
 - раставне (= дисјунктивне: *или, или ... или, било ... било, воља ... воља, односно*);
 - закључне (= конклузивне: *дакле, стога, зато*);
- II. *субјункторе* (= субординативни везници): везници и изрази који повезују речи, делове реченице и реченице међу којима се успоставља однос зависности (= субординације; нпр.: *што, да, док, чим; све док, као што, захваљујући томе што*); међу овим везницима најчешће коришћен је везник *да*;
- III. *конекторе*: речи и везнички изрази који функционишу као везници на равни текста и који се могу делити у подгрупе с обзиром на своју функцију (нпр. адитивни: *поред тога, осим тога, такође*; експликативни: *наиме, у ствари, тачније речено*).

Међутим, многи везници се користе и као координативни и као субординативни, док се неки од њих користе и као средство за истицање речи испред којих стоје, и тада су функционално у питању рече (на пример, тако је у реченици *Дошао је и Јован*, где се помоћу *и* врши истицање, наглашавање потоње речи)“ (Ајџановић 2022:139–140).

Наведени „морфолошки“ опис везника изабрали смо зато што је најрецентнији, и што, упоређен са испитивањима морфолошког статуса везника у свим граматицама српског и/или српскохрватског језика (в. Поповић 1988; Ломпар 2016; Булић 2021) – представља парадигматичан примјер морфолошки нелогичног описа везника.

Јер, а) ако је у дефиницији везника као њихова најбитнија особина наведено да су „непроменљиве помоћне речи“, онда није логично да се у („неправе“) везнике убрајају односне замјенице (*ко, што, који, чији*), које су промјењива врста ријечи; б) ако су дефиницијски везници „речи/лексеме“, нелогично је

под речи као моноксичке јединице подводити „скупове различитих врста речи”, односно „*сложене везнике и везничке скупове* (нпр. *будући да, због тога што, тако што*)” и вишелексичке конекторе (нпр. *поред тога, осим тога, у ствари, тачније речено*); в) ако су везници помоћне ријечи, недопустиво је да се у њих укључују пунозначне ријечи попут наведених односних замјеница, или замјеничких прилога (нпр. *где, када, зашто, стога*), и прилошких израза (нпр. *поред тога, осим тога*).

Три наведене методолошке нелогичности у морфолошком опису везника нису једине погрешке које крсе морфолошки опис везника у србистичким и/или сербокroatистичким граматицима. Те инкомпатибилности, наиме, показују, што је у литератури већ уочено (в. нпр. Ломпар 2016:381; Балић 2021: 67), да статус морфолошки компромитирајућег критеријума има критеријум „неправих везника”, будући да ниједна од подврста „неправих” везника не потпада под морфолошку категорију везника јер негира или критеријум моноксичности или критеријум непромјењивости, или критеријум „помоћних ријечи”.

Није уобичајено, а и методолошки је потпуно погрешно, у оквиру морфолошког описа давати синтаксичку класификацију везника, још посебно ако њу карактерише превише нетачности. А нетачности нису везане само за једну него за више тврдњи о везницима. Тако су потпуно погрешне тврдње: а) да су конклузивни везници *дакле, стога, зато*, јер то, како је у литератури критеријално доказано, не да нису конклузивни него нису нити могу бити везници уопште; б) да статус (раставних) везника имају реитерирајући „двократни или вишекратни везници” или ... или, било ... било, воља ... воља, будући да статус конјунктора не може имати ниједна лексема која се не налази у интермедијалној позицији, тј. позицији повезивања претходне са наредном компонентом (што је такође у синтаксичкој литератури одавно доказано), в) да су субјунктори „везници и изрази који повезују речи, делове реченице и реченице међу којима се успоставља однос зависности”, јер је општепозната и општеприхваћена, будући критеријално недвосмислено доказана, чињеница да субјунктори могу повезивати само клаузе у зависноској реченици, а никад „речи и делове реченице”, г) да се „многи везници користе и као координативни и као субординативни”, чему насупрот стоји чињеница да у српском језику не постоји ниједан стандарднојезички „овјерен” везник који може бити и конјунктор и субјунктор, из чега онда нужно проистиче да неспорно зависни везник *док* не може да припада и независним (супротним) везницима; д) да се везници „користе и као средство за истицање речи испред којих стоје, и тада су функционално у питању рече” (нпр. *Дошао је и Јован*), будући да су везници и рече потпуно различите врсте речи, баш попут нпр. предлога и везника, а уз то је општепознато да конјунктори могу повезивати само хомофункционалне јединице, док то са речцама никад није случај; љ) да је дата погрешна подјела независних реченица, па самим тим и конјунктора, будући да је одавно до-

казано не постоје закључне као посебна врста независнослужених реченица, е) да се интреферирајуће са конјункторима и субјункторима разматрају и конектори, будући да они не припадају граматичком него текстуалном нивоу, а то су различите научне дисциплине (за текст се оправдано поставља питање да ли је он искључиво или чак приоритетно лингвистичка дисциплина).

Проведена анализа готово да намеће закључак да у морфолошком опису везника, с обзиром на примјену чисто морфолошких критеријума, готово ништа није тачно. Али и отвара низ питања у вези са статусом везника у морфологији, синтакси и везаном тексту. А то су: а) критеријуми за идентификацију везника, тј. критеријуми јасне диференцијације везника од других врста ријечи, б) критеријуми за диференцијацију везника као врсте ријечи и везника као дијела реченице, в) критеријуми за јасну диференцијацију конјунктора и субјунктора, г) међуоднос граматичких везника (конјунктора и субјунктора) и текстуалних везника (конектора), и на крају д) стилистички статус везника.

Зато је најприје неопходно разријешити питање вишезначности термина везник, самим тим што термин везник као морфолошка категорија (као врста ријечи) не покрива значење термина везник у синтакси и везаном тексту. На то је већ у научној литератури о везницима скренута пажња, прије свега у вези са неподударношћу значења термина везник у морфологији и синтакси. (Поповић 1998; Булић 2021). То питање први је покушао разријешити Љ. Поповић, термилошки диференцирајући морфолошке везнике од језичких јединица у функцији зависног везника (субјунктора), заборављајући при томе да се ни број ни врсте независних везника (конјунктора) не подударају с морфолошким независним везницима. Љ. Поповић пише да „за повезивање зависних реченица са главним не служе само везници него и неке речце (нпр. енклитичка речца *ли*, упитна речца, тачније спој речци, *да ли*, императивна речца *нека*) и упитне и односне заменице и прилози. Отуда се у синтакси понекад значење назива *везник* проширује и на друга средства повезивања зависних реченица у сложеној или се говори о везничким речима, или – најчешће – о речима са функцијом везника. Тако се, поред морфосинтаксичког значења које реч *везник* има на подручју врста речи, у оквиру анализе сложених реченица јавља и једно функционално значење, које обједињује функционално сродне речи различитих врста. Појам *реченични* (=клаузални) *функтори* [...] представља даље функционално уопштавање појма *зависни везници* и *речи са функцијом зависног везника*, јер обухвата – у оквиру нешто другачије концепције синтаксе – и аналогна језичка средства која се користе у независним (= самосталним) упитним, узвичним и волунтативним реченицама.” (Поповић 1998: 386). Тако Љ. Поповић за термин *везник* везује искључиво морфолошко (крстећи га морфосинтаксичким) значење „врста речи”, док за везивна средства зависнослужене реченице уводи термин *реченични* (=клаузални) *функтор*.

Проширујући Поповићеву идеју о терминолошком разграничењу морфолошких од синтаксичких везника и на координиране и на субординиране везивне елементе – Халид Булић (2021) у својој монографији о везницима терминолошки диференцира значење везника као врсте ријечи и везника као дијелова реченице, тако што је „*za veznike kao vrstu riječi zadržan naziv veznik, a za vezna sredstva na nivou rečenice odabran je naziv junktor*”.¹ При том се јунктори дефинишу „*као ријечи или функционално повезане групе ријечи које повезују хомофункционалне јединице у простoj или сложеној реченици или које уводе зависну клаузу у састав сложене реченице*”, а везници као „*неpromjenljive ријечи које у реченици увијек врше улогу јунктора и не врше притом функцију ниједног од шест темелјних реченичних дијелова (subjekat, predikat, objekat, adverbijal, atribut, apozicija)*” (Булић 2021: 374).

Јунктори могу бити прости и сложени, док су везници увијек прости јунктори, с тим да сви прости јунктори нису везници (нпр. замјенице и замјенички прилози као релативизатори).

Јунктори као везивна средства дијеле се на:

- 1) коњункторе (условно речено: независне везничке јединице)
- 2) субјункторе (или зависне везничке јединице)

Конјунктори се дијеле на:

- а) просте² (*и, па, те, ни, нити; а, али, него, но, већ; или, било, односно*)
- б) сложене, који могу бити б1) континуирани (*а камоли, а немоли, то јест*), и б2) неkontинуирани, односно корелативни (*не само...него/но/ већ; не толико...колико*).

Сви коњунктори врше искључиво везничку функцију; не могу, дакле, вршити функцију ниједног реченичног члана. Конјунктори повезују само хомофункционалне јединице: или лексеме (нпр. Огласиће се *отац и/или мајка*), или синтагме (Јавиће ти се *моја мајка и/или мој отац*), или клаузе (предкате) у независној реченици (*Отац сада шета и/или разговара са мајком те-*

¹ Коментаришући однос предложеног термина *јунктор* према термину *функтор* Љ. Поповића, Х. Булић ће речи да се „наше схватање садржаја и опсега појма *јунктора* не подудара с Поповићевим поимањем *функтора*, по коме у *функторе* улазе и „средства која се користе у независним (=самосталним) упитним, узвичним и волунтативним реченицама”. Осми тога, „облик *јунктор* формално је погодан да се користи као хипероним терминима *коњунктор* и *субјунктор*, који већ имају традицију у лингвистици.” (Булић 2021: 14, 16).

² Прости везници у синхронијској се анализи, каква је и ова наша, издвајају на основу лексиколошког критеријума монолексичности, без обзира да ли су историјски прости или сложени. Ова напомена је тим прије потребна ако се зна да се у граматичкој литератури мијешају синхронијски са дијахроничким критеријумима па се наводи да су „сложени везници настали од простих везника или других врста речи, нпр. *иако, мада, пошто*.” (Пипер/Клајн/Драгићевић 2022: 223), односно да „*dosta ima veznika složenih od dva u jedan, npr. ali, dali, ili, ipak*.” (Маретић 1963: 529).

лефоном). Од свих конјунктора једино конјунктор *било* не повезује независне клаузе, него само компоненте независних синтагми (Завршиће кућу *било ове било наредне* године.). Тако између могућности употребе независних везника у независносложеним реченицама и независним синтагмама влада однос хјелмслевљевски схваћене детерминације (Хјелмслев 1980), односно однос једноструке логичке импликације, исказљив правилном: *Сви везници независно-слезене реченице нужно су и везници независних синтагми, док сви независни синтагматски везници нису нужно и реченични.* (Ковачевић 2023а: 179). То значи да је број синтагматских нужно већи од броја реченичних конјунктора.

Субјунктори (зависне везничке јединице) дијеле се на:

- 1) једнофункционалне – имају само везничку функцију:
 - а) просте (моноксичке, нпр.: *ако, чим, да, док, иако, јер, што, пошто, премда, кад, гдје, како, мада, уколико*);
 - б) сложене (вишелексичке, нпр.: *будући да, након што, осим што, осим да, с обзиром да, као што, као да, него што, него да, тек што, само што, зато што, с тим што, и ако, а да, и да...*);
- 2) двофункционалне – врше истовремено и везничку и функцију реченичног члана:
 - а) релативизаторе (односне замјенице и замјенички прилози у функцијисубјунктора, нпр.: *ко, што, који, чији, какав, колики; кад, гдје, како, зашто*).

Једнофункционални субјунктори (и прости и сложени) врше само везничку функцију, они су дакле, као и конјунктори, монофункционалне јединице. За разлику од њих, релативизатори су увијек двофункционалне јединице будући да имају и функцију везивања зависне за основну клаузу и функцију неког реченичног члана у оквиру зависне клаузе (Кордић 1995: 34–41) тако нпр. у реченици *Човек је животиња која хода исправно.* – релативизатор *који* повезује релативну клаузу са основним и у оквиру те релативне клаузе има функцију субјекта, или у реченици *Три су разлога зашто је Ана Марија добила ову награду* – релативизатор *зашто* такође релативну клаузу повезује са основном, а у њој има функцију прилошке одредбе узрока.

Хомоформни су поједини прилошки релативизатори и прости везнички субјунктори. Њихова диференцијална црта јесте монофункционалност или двофункционалност. Јер, ако субјунктор поред везничке врши и функцију адвербијалне одредбе, он је релативизатор; а ако врши само везничку функцију, у питању је прости субјунктор, као нпр.: *Допао му се начин како су то урадили.* (где је *како* релативизатор јер поред везничке функције врши и функцију прилошке одредбе начина), али: *Осећам како не говоре истину.* (где је *како* само изрични субјунктор).

У синтаксичкој литератури су дати доста јасни критеријуми за диференцијацију везника од других врста ријечи, и недвосмислени синтаксички критеријуми разликовања конјунктора и субјунктора (посебно у: Ковачевић 1988: 11–41; 2023; Вукојевић 2008: 139–149; Булић 2021: 221–264³). Ти критеријуми, нажалост, нису досљедно примијењени ни у једној србистичкој и/или сербокроатистичкој граматици, тако да нема ама баш ниједне граматике у којој се не сусрећу материјалне грешке како у погледу идентификације и морфолошких и синтаксичких везника, тако и у погледу разграничења конјунктора и субјунктора.⁴

³ Резимирајући у србистичкој литератури дате синтаксичке критеријуме за разликовање конјунктора и субјунктора, Х. Булић је као довољне издвојио „два критерија који омогућају јасно разликовање конјунктора и субјунктора а могу се примijenити на скоро све јункторе. Назвали смо их *kriterij pripadnosti* и *ne pripadnosti elementima koje vežu*, скраћено *kriterij pripadnosti*, и *kriterij raznovrsnosti* и *neraznovrsnosti elemenata koje junktori mogu povezivati*, скраћено *kriterij raznovrsnosti*.

Kriterij pripadnosti podrazumijeva razliku između конјунктора и субјунктора у вези с njihovим припаданјем клаузама које повезују. Naime, конјунктори не припадају ниједној од клауза које повезују, а субјунктори јесу dio зависних клауза које уводе у сложену реченицу. То се најчешће може потврдити мијењањем редослјједа основне и зависне клаузе. Subjunktör се редовно помјера тамо кamo се помјера и зависна клауза, он остaje на njenom почетку. Nasuprot tome, конјунктор остaje између двају координанда и у случају кад они замијене мјеста. Prema tome се закључује да конјунктор не припада ниједном од координанда.

Kriterij raznovrsnosti podrazumijeva različito понашање јунктора у погледу елемената које повезују. Subjunktörи могу повезивати искључиво клаузе, односно уводити зависну клаузу у састав сложене реченице, а конјунктори могу повезивати и независне клаузе и синтагме и синтаксеме и ријечи” (Булић 2021: 329).

⁴ Уз парадигматичне анализиране грешке у књизи морфологије М. Ађуновића (2022: 139–140) наводимо још само неке од (недопустивих) материјалних грешака из најутицајнијих и најрецентнијих граMATика: „Речи које су повезане везницима могу припадати истој врсти речи, нпр. *отац* и *мајка*, или различитим врстама речи (sic!), нпр. *Пева, али слабо* и сл.” (Пипер/Клајн/Драгићевић 2022: 223); „Везници се по томе да ли се морају поновити у истој реченици деле на једнократне, нпр. *а, но, него*, и двократне или вишекратне (sic!), као што су *или... или... (или...); воља... воља... (воља...)* и друге – нпр. *Или уђи, или изађи*.” (Пипер/Клајн/Драгићевић 2022: 223); „Везници као и него повезују речи (sic!), док им се за увођење реченица додаје *ито* односно *да*, зависно од значења” (Пипер/Клајн/Драгићевић 2022: 223); „Али – упркос таквој подели [на напоредне и зависне] – може се рећи да се многи везници употребљавају и у независној и у зависно сложеним реченицама (sic!). Поред тога, неки везници служе и као средство за истацање (sic!). Такви су везници *и, а, ме*.” (Станојчић/Поповић 1992: 120); „Независни су везници: *и, па, те, ни, нити, или, а, али, док* (sic!), *него, но, већ, кад ли*, (sic!), *кад оно* (sic!), *кад то* (sic!), *а то, само* (sic!), *сamo што* (sic!), *тек* (sic!), *тек што* (sic!), *једино* (sic!), *осим* (sic!), *осим што* (sic!) ...” (Бабић и др. 1991: 732); „Ријечи *како, пошто, само* (sic!), *стoga* (sic!), *зашто, зато* (sic!), *већ, дакле* (sic!) могу бити и везници (sic!) и прилози или честице; како је теško рећи која је служба основна, а која секундарна, а то врједи и за неке друге везнике, то је подјела на праве и неправне везнике добрим дијелом увјетна.” (Бабић и др. 1991: 732); „Неки независни везници употребљавају се и за истацање, тј. не повезују ријечи или реченице, него их само истичу (sic!). То се види по томе што долазе на почетку.” (Бабић и др. 1991: 734); „Конјунктор *dok* може, за разлику од свих осталих, да стоји и испред прве независне реченице (sic!): *Dok је моја торба велика, njena је mala*.” (Мразовић/Вукадиновић 1990: 366); „За успостављање овог [искључног] односа користе се искључни (ексклузивни) конјунктори: *једино (што)* (sic!), *сamo (што)* (sic!), *тек (што)* (sic!)” (Мразовић/Вукадиновић 1990: 366); „Овај [а...а] удвојени конјунктор (sic!) може да повеже и више равнoprавних елемената. (...) Двојни конјунктор *bilo...bilo* (sic!) може да повеже све

Досадашњих научни резултати истраживања о везницима у србистистици и сербокроатистици показују велику несагласност у погледу двају питања: а) питање критеријума идентификације сложених субјунктора, тј. сложених зависних везника, и б) питање статуса упитних ријечи којим започињу зависноупитне клаузе у сложеној изричној реченици.

О сложеним субјункторима у српском језику исцрпну, критеријално врло утемељену монографију, с резултатима изведеним на богатом функционално-стилски разнообразном корпусу, написала је Веселина Ђуркин (2018). Статус сложених субјунктора заузима највише простора у монографији Халида Булића (2021). Обје су монографије проистекле из докторских дисертација, одбрањених исте 2013. године: прва на ФИЛУМ-у у Крагујевцу, друга на Филозофском факултету у Сарајеву. Ниједан од аутора ни при писању ни при објављивању није, дакле, био упознат са резултатима другог аутора, нити је, очито знао да таква дисертација/монографија постоји.⁵

Кад се упореде само спискови сложених зависних везника код једног и другог аутора, види се да је број структурних типова сложених субјунктора неупоредиво већи код В. Ђуркин него код Х. Булића. Из тога онда произлази да опис В. Ђуркин укључује (готово) све сложене субјункторе које издваја Х. Булић, али да великом броју сложених субјунктора које издваја и описује В. Ђуркин Х. Булић одриче тај статус.

elemente sem nezavisnih rečenica. (...) Ovaj dvostruki konjunktör [ili...ili] (sic!) takođe povezuje sve vrste ravnopravnih elemenata.” (Мразовић/Вукадиновић 1990:368–369); Д. Шипка као независне везнике одређује: „закључне: *dakle* (sic!), *stoga* (sic!); искључне: *osim* (sic!), *samo* (sic!), *sem* (sic!), *sem što* (sic!); супротне: *ma* (sic!), а међу зависне везнике уврштава и: „komparativno: *kao* (sic!), namerno: *kako bi* (sic!), *ne bi li* (sic!), „suprotno uslovno (sic!): *iako* (sic!), *ma* (sic!), *mada* (sic!), *makar* (sic!); konsektivno/posledično: *zato* (sic!).” (Шипка 2005:361–364); Б. Остојић (2005) каже: „Закључне реченице ... се везују везницима (речцама): *дакле* (sic!), *сигурно* (sic!)”; искључне се „везују везницима: *само* (sic!), *само што* (sic!), *једино* (sic!), *већ* (sic!), *већ што* (sic!)”; супротне и везником: *док* (sic!); поредбене реченице „везују се везницима: *а камоли* (sic!), *некмоли* (sic!), *одје* (sic!)”; последичне „везују се везницима: *ме* (sic!) и *на* (sic!) „; намјерне реченице се „везују везницима: *да би* (sic!), *како би* (sic!), *не би ли* (sic!)” (Остојић 2005: 120–125). По броју грешака у идентификацији конјунктора и субјунктора без премца је најрецентнија синтакса сложене реченице српскога језика (Пипер и др. 2018), али грешке нећемо овдје наводити јер смо већину издвојили и образложили у посебном раду: Ковачевић (2021а).

⁵ Будући да је монографија В. Ђуркин (2018) објављена три године прије монографије Х. Булића (2021) – логично је било очекивати да Х. Булић у штампаном издању своје дисертације укључи у литературу и монографију В. Ђуркин, а самим тим и резултате њеног истраживања. Нажалост, научна кореспонденција између лингвиста са простора бившег српскохрватског језика врло је лоша. Сигурни смо да би упознавање са резултатима В. Ђуркин итекако утицало на кориговање неких Булићевих закључака о статусу појединих (типова) сложених субјунктора. Као и обрнуту: да је којим случајем В. Ђуркин била у прилици да се прије објављивања своје дисертације упозна са резултатима истраживања Х. Булића сигурно би и нека од њених решења била дружија.

Веселина Ђуркин је понудила чак седам критеријума за идентификацију сложених субординацијских везника и њихову диференцијацију према везничким скуповима без статуса сложеног везника, а то су: „(1) могућност супституције сложене везничке структуре простим, једнолексемским зависним везником, (2) блокираност конституената, (3) немогућност дисконтинуиране реализације структурних компонената сложеног везника, (4) могућност инверзивне трансформације зависне клаузе у чијој се иницијалној позицији налази конструкција чији везнички статус треба да утврдимо, (5) немогућност елидирања структурних компонената без посљедица на граматичком или семантичком плану реченице, (6) сталан и непромјенљив поредак интегралних дијелова сложеног везника, (7) семантичка цјеловитост, односно јединство значења (које може бити, али најчешће није, апсолутно подударно значењу које се обиљежава и неким простим зависним везником)” (Ђуркин 2018: 37).

Комбинујући наведене критеријуме и њихову различиту хијерархизацију за различите структурне типове, Веселина Ђуркин је, без сумње, понудила до данас најкритеријалнији и најпотпунији опис сложених везника (сложених субјунктора) стандардног српског језика, што не значи да је број примјењених критеријума у издвајању свих типова сложених везника био довољан да се они прихвате и за нужне и за довољне услове недвосмислене идентификације сваког од издвојених и описаних типова везника (прије свега за сложене везнике који у свом саставу имају пунозначне именичке лексеме, типа: *у вријеме кад, с циљем да, у случају да, из разлога што* и сл.).

Х. Булић је у својој монографији о везницима посветио обимно поглавље питању „сложености везника” (2021: 155–206). При томе је он за критеријум за припадност или неприпадност некога везничког скупа сложеним субјункторима узимао приоритетно критеријум лексичко-морфолошког састава тог скупа. Ако везнички скуп чине морфолошки непунозначне ријечи (нпр. приједлог+везник, ријечца+везник), онда тај скуп недвосмислено има вриједност сложеног субјунктора. Уколико се пак у оквиру везничког скупа нађе и „пунозначна” ријеч, онда тај скуп нема вриједност сложеног субјунктора јер се „пунозначној” ријечи приписује статус реченичног члана основне клаузе. Тако се нпр. сложеним субјунктором сматра *осим што*, али не и *осим тога што*, јер овај други у свом саставу садржи замјеницу *тога* као „пунозначну” ријеч, па због тога дио *осим тога* припада структури основне клаузе, а зависна се уводи везником *што*. Из тога онда, по Булићу, производи да су сљедеће границе клауза у реченици *Осим тога / што су неiskusни, / они су и лијени* /, тако да је основна клауза *Осим тога они су и лијени*, док је зависна: *што су неiskusни*. Ако се из споја *осим тога што* укине замјеница *то*, која је, и по Булићевом мишљењу, „сама по себи семантички ’празна’” – онда добијамо сложени везник *осим што*, па сложена реченица има сасвим друкчију структуру: *Осим што су неiskusни, / они су и лијени*. Тако Булић из класе сложених

субјунктора искључује све оне који у свом саставу имају прилог или прилошки израз, зато што су они „пунозначене” лексеме па по тој особини нужно припадају структури основе клаузе, а не структури сложеног субјунктора. Зато он статус сложених везника одриче свим везницима насталим преко прилошких замјеничких израза с експлицираном катафорском замјеницом *то* у њиховом саставу, као нпр.: *због тога што, услед тога што, захваљујући томе што, упркос томе што, с обзиром на то да* и др., али и оним са прилогом у свом саставу какви су: *зато што, пре него што, тим пре што* и сл. Булић каже да је пресудан критеријум што су замјенички прилог и замјенички прилошки израз „пунозначна синтаксема којој је мјесто у реченици отворио предикат клаузе у којој се он појављује (основне клаузе)” (Булић 2021: 182), наглашавајући да му се „чини да није битно што су у простој реченици у прилошким изразима замјенички прилози и прилошки изрази употребљени анафорички, а у зависносложеним реченицама катафорички „јер су и анафоричност и катафоричност одлика замјеница и замјеничких прилога” (Булић 2021: 180). На таквој потпуно погрешно заснованој премиси – којој је еквивалентна нпр. премиса да није битно да ли је реченица проста или сложена, као ни да ли је независносложена и зависносложена, „јер је то одлика реченица” – није се могао утемељити критеријум који би имао статус нужног и довољног услова за разграничење сложених субјунктора од несубјунктора.

Примјена таквог научно неутемељеног критеријума морала је довести до контрадикторних тврдњи, каква је нпр. она у којој се образлаже статус предлошко-замјеничког скупа *на то* у изразима *с обзиром на то што, с обзиром на то да; без обзира на то што, без обзира на то да*. „Демонстративна замјеница *то*”, вели Булић, „у реченицама с посматраним конструкцијама употребљена је катафорично, а њено значење експлицира се зависном клаузом уведеном помоћу везника *да* или *што*. Будући семантички празна (sic!), демонстративна се замјеница у двије наведене конструкција лахко може изоставити (скупа с приједлогом *на*) и конструкција ће се свести на *с обзиром на, без обзира што*. Конструкција **с обзиром што* не остварује се. У случајевима кад је изостављена пунозначна ријеч *то* (sic!) односно аналитичка синтаксема *на то* везници *да* и *што* стварају синтаксичку цјелину с јединицом *с обзиром* и *без обзира*” (истицање – М. К.) (Булић 2021: 202). Као што се види, тврдња – која се у Булићевој монографији безброј пута понавља у образложењу „невезничности” свих конструкција са катафорски употребљеним замјеничким прилозима и замјеничким прилошким изразима у свом саставу, недвосмислени је примјер контрадикторности: јер је логички неприхватљиво да се „семантички празна” замјеница прогласи „пунозначном”!!!

Из тих разлога у најмању руку је спорно, да не кажемо погрешно, искључивати из састава сложених субјунктора оне са замјеничким прилозима и замјеничким прилошким изразима у свом саставу. Уосталом непримјенивост

тог критеријума и сам је Булић уочио код појединих сложених спецификативних и консекутивних субјунктора: „У класу сложених субјунктора типа *прилог (прилошки израз) + везник* убрајају се”, каже Х. Булић, „субјунктори *с тим што, с тим да и тако да*. Иако су прилози у принципу (sic!) пунозначне ријечи и као такве обично их не сматрамо дијелом јунктора, већ дијелом основне клаузе, чини се да прилози, односно приложни изрази у наведеним конструкцијама не остварују никакву везу с предикатом основне клаузе те да изрази у цјелини припадају зависној клаузи” (Булић 2021: 303).

Међутим, наведени субјунктори, баш као ни остали сложени субјунктори, у свим контекстима нису нужно субјунктори. Наводимо четири примјера за реченице са *тако да* које недвосмислено показују да у прва два примјера *тако да* није, а у наредна два јесте посљедични везник:

Писао је *тако / да* је нама глумцима било лако. (Вечерње новости, 18. 8. 2024, 15); Све је организовано *тако / да* се он наводно томе противи. (Вечерње новости, 18. 8. 2024, 18); Број британских „Челенџера” је мали, / *тако да* они не могу да направе превагу на бојном пољу. (Вечерње новости, 9. 4. 2023, 16); Цео боговетни живот није ништа радио, / *тако да* његов одлазак на вечни починак звучи као плеоназам (Политика, 26. 2. 2024, 19: Душан Пуача).

Да је Х. Булић усложњавао критеријуме анализе, да није готово аксиоматски примјењивао неријетко непримјењив критеријум „пунозначности”, без сумње би уочио да конструкције за које он изричито тврди да не могу бити сложени везници, јер у свом саставу имају прилоге као „пунозначне” ријечи (какве су нпр. *прије него што*⁶ и *тим више/прије што*⁷, а што важи и за све остале конструкције што су искључене критеријумом пунозначности замјенице или прилога у њиховом саставу), у одређеним контекстима не остављају дилему о припадности сложеним субјункторима, као нпр.:

Пре него што би се одлучио на писање романа, Жоржа Сименона би, најпре, прегледао лекар. (Момо Капор, *Конте*); ...али је тешко поверовати да је то неко рекао пре расправе, *пре него што* су странке изложиле своја схватања. (Политика, 21. 11. 2009, 1);

⁶ „Конструкција *прије него што* у граматичкој се литератури сматра (сложеним) временским везником. У овом раду ми је нећемо сматрати везником, али нећемо је у цјелости сматрати ни јунктором. Наиме, ријеч *прије* сматрамо прилогом с компаративним значењем, дакле пунозначном ријечју, и према томе утврдит ћемо да та ријеч припада структури основне клаузе. Као такве, она се не може сматрати јунктором. Јунктором се, пак, може сматрати остатак конструкције – *него што* – и то треба га сматрати поредбеним јунктором.” (Булић 2021: 204). Синтаксичком статусу овог везника посветили смо посебан рад, у коме се закључује „да је у систему адвербијалних везника везник *пр(и)је него што* заиста уникатан: једини је настао конјункционализацијом компаративног пилона и диферентивног реалног поредбеног везника” (Ковачевић 2011: 186).

⁷ „Међутим, мислимо да овдје није оправдано говорити о јунктору *тим више што*, јер би зависна клауза била узрочна и без остварења елемента *тим више*. Елементи *тим више* нису у овој употреби спој замјенице и прилога, већ се понашају као ријечца, односно модална ријеч *нарочито*” (Булић 2021: 178).

Посебно га је интересовала фониграфија, *тим пре што* је и сам био певач. (Блиц, 1. 4. 2007, 10); Презиру све, *пре него што* су ишта сами направили. (Момо Капор, *Драги наши*);

Ни у једном од наведених примјера није могуће укључити прилошку јединицу *пре* и *тим пре* у структуру основне клаузе, јер је њихово значење већ експлицирано у тој клаузи: лексемом *најпре* у првом примјеру (*Жоржа би *најпре пре* прегледао лекар...), предлошко-падежном конструкцијом *пре представе* у другом примјеру (*... да је то *пре* неко рекао *пре расправе*...), лексемом *посебно* у трећем примјеру (**Посебно* га је *тим пре/више* интересовала фониграфија...), и инконгруенцијом временске сфере прилога и предиката у четвртном примјеру (**Пре презиру* све *него што су* ишта сами направили). Осим тога, у наведеним реченицама комуникативни фокус заиста није на поређењу садржаја основне и зависне клаузе него на њиховој временској детерминацији.

Тамо где је Х. Булић усложњавао критеријуме анализе остварени су значајнији резултати у освјетљењу статуса сложених субјунктора. То се посебно односи на статус конструкција са именицама категоријалне семантике (временске, намјерне, условне, узрочне...) које се комбинују са општезависним везницима *што* и/или *да*⁸. Својевремено смо устврдили да уланчавањем именица апстрактне семантике и демонстративне замјенице *то* као конгруентног атрибута настају прилошки изрази типа: *у том случају, с тим циљем, с том намјером, под тим условом*, и сл. „При творби сложеног везника преко овог типа прилошких израза обавезно долази до редуковања демонстративне замјенице, тако да везник настаје уједињењем падежног облика апстрактне именице и самог општесубординацијског везника *да* (нпр.: *с том намјером / с намјером да; у том циљу / у циљу да; под тим условом / под условом да* итд.)” (Ковачевић 1998: 238). У овом случају, за разлику од сложених везника насталих преко анафорски употријебљених замјеничких прилога и прилошких замјеничких израза (нпр. *зато што, због тога што* и сл.), сложени везник не настаје преко катафорски употријебљене замјенице *то* као конгруентног атрибута у саставу прилошког израза, него супституцијом анафорски употријебљене демонстративне замјенице *то*. Анафорско значење замјенице и њено учешће у творби сложених везника се искључују.

Х. Булић је доказао да у примјерима наведеног типа прилошких израза „атрибути се могу сматрати обавезним детерминаторима. Осим као атрибути, детерминатори могу бити исказани и као атрибутске реченице уз именицу

⁸ То су све оне и њима сродне везничке конструкције које помињу Станојчић и Поповић у својој граматици (1992), гдје се каже: „Као што поред правих предлога постоје и предлошки изрази, више или мање блиски предлозима, тако се и систем зависних везника (субординатора) проширује стварањем везничких израза. Такви изрази су најчешће постали од споја именице у зависном падежу (обично с предлогом) и неког зависног везника (најчешће *да* и *што*): *из разлога што, у случају да, под условом да, под претпоставком да, у циљу да, у намери да, с обзиром (на то) што, без обзира (на то) што* и сл. (Станојчић/Поповић 1992: 293).

која је структурни дио основне клаузе: Он ће доћи под условом *да ми будемо спремни* [← Он ће доћи под *тим* условом]; Они ће доћи у случају *да ми изостанемо* [← Он ће доћи у *том* случају]; Због тога”, вели оправдано Булић, „нећемо сматрати конструкцију типа у *случају да* или *под условом/ујетом да* и сл. нити везницима нити јункторима” (Булић 2021: 189). Као аргументовано треба прихватити и Булићево образложење зашто се сложеним субјункторима не могу критеријално сматрати ни они с пунозначном лексичком јединицом са значењем мјеста или времена у свом саставу, као нпр. *на мјесту гдје* и у *вријеме кад*, будући да се те конструкције плеонастичне јер се могу свести на у њима експлициране просте субјункторе *гдје* и *кад* (уп.: *на мјесту гдје* = *гдје*; у *вријеме кад* = *кад*), „а да се притом не промијени значење.” Чак и немогућност потпуно синонимне замјене, оправдано закључује Булић, „није довољан разлог да и конструкцију у *вријеме кад* и ријеч *кад* прогласимо јединицама с истом функцијом” (Булић 2021: 189, 190).

Посебна је заслуга Булићеве монографије што је (ре)актуелизовала питање (не)везничког статуса зависноупитних клауза у сложеним реченицама. То је вјероватно још увијек најспорнији дио синтаксичког везничког система. Ако је судити по србистичким и/или сербокroatистичким граматикама, зависноупитне клаузе се у сложеној реченици уводе свим типовима упитних јединица (упитним простим и сложеним ријечцама, упитним замјеницама и упитним замјеничким прилозима). Такво мишљење дијели и ријетки србисти који су се научно бавили питањем статуса везивних елемената зависноупитне клаузе у сложеној реченици. Тако Љ. Поповић све јединице којима се творе тотална и парцијална питања, укључујући ту – осим ријечци, упитних замјеница и упитних замјеничких прилога – још и „паразаменичке речи” *кадашњи, пошто* и *чеговић*, сматра „упитним функторима” (Поповић 1998: 400–402).

Х. Булић у вези са (не)везничким статусом упитних ријечи даје неколико врло значајних, готово аксиоматских правила о структурно-синтаксичком статусу субјунктора. Та правила супсумирају недвосмислен одговор у вези са статусом упитних ријечи као субјунктора. Будући да су упитне ријечи структурни елементи и просте упитне реченице и сложене зависноупитне реченице, неопходно је било одредити улогу субјунктора у простој и сложеној реченици. За разлику од упитних ријечи, „*субординацијски везници јављају се само у саставу сложених реченица*. У њима они уводе зависну клаузу у састав основне. У простим реченицама не могу се појавити зависни везници. Ако се нека ријеч једнако понаша и у простој и у сложеној реченици, она се не може сматрати субординацијским везником. Тако се ријеч *ли* у сљедећим примјерима не може сматрати везником: *Јеси ли гладан? Мајка нита јеси ли гладан*” (Булић 2021: 327). Субјунктори који за реализацију захтијевају структуру зависносложене реченице нужно су употребно инкомпатибилни са структуром просте реченице. То не значи да се у простој реченици не могу

појавити јединице хомоформне са субјункторима, него значи да те јединице ни у каквој интерпретацији не могу бити проглашене субјункторима. Управо из тих разлога упитне ријечи, будући да врше исту упитну функцију и у простој упитној реченици и у зависноупитној сложеној реченици, логички не могу бити различите јединице, једном маркери упитности, а други пут маркери зависности. Решење које даје Х. Булић потпуно је оригинално, и до сада вјероватно најбоље од свих предлаганих. Булић каже да „упитне ријечи у зависноупитним реченицама, нимало не судјелују у повезивању клауза у сложеној реченици. Оне не служе да *уведу зависну клаузу у састав сложене реченице* нити да између клауза успоставе одређене значењске односе. Значењски однос који се успоставља између основне и зависне клаузе у сложеној реченици са зависноупитном клаузом зависи искључиво од значења самих клауза. То нас наводи на закључак да су основна и зависна клауза спојене *асиндетски*, без јунктора, а јединице *колико*, *ко*, *ли*, *да ли*, *зар* и сл. и у простој и у сложеној реченици имају исту функцију – упитну!” (Булић 2021: 78). Притом Булић наглашава да разлика у слагању предиката са говорниковом или приповједачевом тачком гледишта, која је основна диференцијална граматичка црта између правог и зависног питања (као нпр: Питао ме је: „*Ко си ти?*” > Питао ме је *ко сам ја.*) „не смије се узимати у обзир као евентуални доказ тврдње да је ријеч *ко* у упитном говору (упитна) замјеница, а у зависноупитној реченици (упитни) везник нити да је она уопће јунктор” (Булић 2021:79). Булићево рјешење чини се научно потпуно прихватљивим (свакако прихватљивијим од свих досадашњих граматичких решења). А оно отвара још у славистици, па и у лингвистици, колико ми је познато, непостављано питање: како се асиндетски структуришу упитне и узвичне реченице, будући да су се досадашња истраживања реченичне јукстапозиције везивала искључиво за обавјештајне реченице (в. досад најтемељније истраживање јукстапозицијских структура у: Прањковић 1993: 116–226).

Булићева монографија отвара још једно битно питање, питање књижевнојезичког статуса издвојених и анализираних конјунктора и субјунктора. Булић, наиме, каже да је циљ његове монографије „синхронијска дескрипција везника у савременом босанском језику”⁹ (Булић 2021: 9), али нигдје не објашњава шта под „савременим језиком” подразумејева. На основу у анализу укључених неких форми везника (нпр. *ха*, *ја*, *оли*, *ама*, *хем/ем*), које засигурно нису форме савременог стандардног језика, а које Булић сматра формама савременог језика, јасно је да за њега појам савременог језика није еквивалентан појму стандардног или књижевног језика. Уосталом, и сам ће

⁹ О тзв. „босанском језику” доста смо писали. То је, у ствари, само политички преименован српски језик, и према критеријумима идентитета језика – највише са статусом варијанте српског језика (в. исцрпно у: Ковачевић 2020: 174–225, 346–352, посебно поглавља: „Србистика и статус тзв. босанског језика” и „Проблеми са тзв. босанским језиком у Србији”).

поводом везника *ха* рећи да тај везник „није споменут у граматикама које су нам доступне, али је у неким од граматика заступљен везника *а*, који сматрамо варијантом везника *ха*. Везник *ха* одлика је разговорног стила босанског језика и није у правом смислу дио стандардног језика, али је дио савременог језика, и то нам је у овоме раду најбитније” (подвлачење – М. К.) (Булић 2021: 227). „Савремени језик” за Булића очито значи не само језик функционалних стилова, него и супстандардни језик, и (раз)говорни језик, који није подударан разговорном функционалном стилу стандардног језика. Из тога проистиче да је тако схваћен „савремени језик” конгломерат свих његових стандарднојезичких и нестандартнојезичких идиома. А у том конгломерату критеријуми стандардности издвојених и описиваних везника чак се и не постављају. Покаткад, заиста само покаткад, Булић ће напоменути да се ради о „нормативно неприхватљивом облику” (као нпр. за облик субјунктора *обзиром да*) или пак да су неки везници (као нпр. *оли*, *ха* и *ја*) „веома стилски обиљежени” (Булић 2021: 204, 271).

А статус стандарднојезички онеобичајених конструкција како са стандарднојезички неспорним, тако и са стандарднојезички спорним конјункторима и субјункторима захтијева да се у анализу статуса синтаксичких везивних средстава укључе не само граматички (морфолошки и синтаксички) него и *стилистички критеријуми*. Друкчије речено, да се везници посматрају не само као врста ријечи (морфолошки) и као дио реченице (синтаксички), него и као стилистички маракирана и/или немаркирана категорија. Стилистички маркиране конјункторе и субјункторе зваћемо *стилематорима*. Сам термин изведимо преко термина *стилематичност* као основног термина модерне стилистике. А стилематичност је најсуштаственија карактеристика стилеме као темељне стилистичке јединице. „Стилематичност подразумева структурно онеобичајење или одступање од уобичајене (општеупотребне, ’нефигуративне’) форме. Да би се знало по чему је нека језичка јединица стилема, морају се открити принципи њене стилематичности, тј. језичка карактеристика по којој се та јединица разликује од њој конкурентске (нестилематичне) јединице” (Ковачевић 2021а: 286). Стилематичност је, дакле, маркирано структурно ткање језичке јединице. Везивне ријечи (конјунктори и субјунктори) на два начина могу добити статус стилематора: а) употребом форми везивних елемената несвојствених стандардном језику, и б) структурним онеобичајењем синтаксичке конструкције заснованом на изневјеравању и надограђивању граматичких правила употребе конјунктора и/или субјунктора. Статус стилематора тако имају или а) саме форме конјунктора и/или субјунктора, или б) онеобичајена форма синтаксичке конструкције изазвана стилематичном употребом конјунктора и/или субјунктора. Овдје нам није циљ потпуни опис типова стилематора (то би захтијевало најмање монографско истраживање) него прије свега указивање на принципе творбе самих стилематора, преко неких (успутно биљежених)

типова њихове употребе. Будући да стилематори, не само термилошки него ни предметно, до сада у србистици и/или сербокroatистици нису ни помињани, циљ нам је издвојити бар основне типове, и тако стилистички усложнити морфолошко-синтаксичку анализу конјунктора и субјунктора.

Стилематори су прије свега конјунктори и/или субјунктори остварени у некој од форми несвојствених стандардном језику. Те форме припадају старијим фазама развоја језика, претстандардним или почетностандардним, тако да најчешће имају статус архаизама. Уз архаичне форме јавља се и већи број форми карактеристичних само за супстандардну и/или дијалекатску употребу, тако да се не могу сматрати у пуном смислу књижевнојезичким него прије свега колоквијалним формама савременог језика (формама што се у стандардном језику по правилу сусрећу као евокативне јединице прије разговорног језика неголи разговорног стила стандардног језика). Пошто нам није циљ исцрпност описа и семантика курзивно истакнутих конјункторских и/или субјункторских форми, овај тип стилематора репрезентоваћемо мањим бројем што у литератури навођених примјера, што примјера забиљежених у новинарском језику, с тим да ћемо само за оне значењски непрозирне у загради наводити синонимну стандарднојезичку везничку јединицу:

[Провиђење] логочастиве води нежном руком, *дочим* [= *док*] будалесине попут нас циљу приводи вукући нас за ноге. (Данас, 7–8. 20202, 24; Светислав Басара); ...песнику је, и данас, дато, *будући* је ослоњен на вечноживо дрво, да домаћи непостижно. (Вечерње новости, 25. 2. 2024, 2; Селимир Радуловић); Зато сам *јере* сам жив (Катичић 1986, 246; Н. посл.); У децембру 2022. председник Вучић је објавио како је „Србију Бог погледао” *јербо* је код Жагубице (далеко северније од Рогозне) откривена златна жила. (Данас, 4. 9. 2024, 10; Синан Гуцевић); Нема лова око мога двора *јербо* ми је удовица мајка. (Катичић 1986, 249; Н. пј.); Топи бију за неђељу дана / *је* [= *кад*] се цару родила ђевојка. (Катичић 1986, 255; Н. пј.); *Тек* [= *тек што*] соколу прво перје никне, / он не може више мировати. (Стевановић 1979, 880; П. П. Његош); *А* [= *чим*] паде на знак, сељаци га прихватише. (Стевановић 1979, 881; Ј. Лазаревић); Он га честито није ни видео, *а толи* [= *а камоли*] познао (Стевановић 1979, 888; Ј. Веселиновић); Уосталом, ако одлучи да прошири своје деловање на целу Србију Александар Шапић може комотно почети да се представља као Александар Саша Шапић. *Елем* је Саша типичан и уобичајен надимак од Александар, *елем* је мењање имена у моди у српској политици. (Политика, 14. 3. 2018, 25; Мухарем Баздуљ); Сви добили наређење да данас дођу у Мајданпек. Пред изборе, а на генералну пробу за митинг у *ем* Косовској *ем* Северној *ем* Српској *ем* Митровици. (Данас, 29. 8. 2018, 3); *А* [= *или*] ти, *а* [= *или*] он, мени је свеједно, неко то мора урадити. (Мразовић, Вукадиновић 1990:368); Причајте ми шта је тамо било, / *ал'* [= *ил'*] сте вуци, *али* [= *или*] сте лисице. (Стевановић 1979; П.П. Његош); Брзо заспа, хитро поскочио / *е* [= *јер*] је ружан санак угледао. (Катичић 1986, 255; Н. пј.); Би л' ко реко *е* [= *да*] сам женска глава / Бих рекао *е* [= *да*] си јунак добар. (Катичић 1986, 335; Н. пј.); Узми шта ти треба од оца *ја* [= *или*] од матере. (Булић 2021: 272; Разг.); Нећеш да се вакцинишеш, *е* [= *тако да*] нећеш ни да играш. (Вечерње новости, 7. 8. 2024, 37); Како ја објашњавам ту љубав, упита ме потом – *дал* Марко, *дал* Ненад, проверићу кад погледам емисију. (Данас, 3–4. 2. 2018, 24; Светислав Басара); ...хапшење Младића биће лаган посао. *Јал* за САС, *јал* за нас. (Национал, 4. 2. 2003, 31); и сл.

Сви наведени везници су стилематори, јер у стандардном језику у наведеним значењима имају статус или архаичних или колоквијалних везника. Њихова употреба директно је условљена стилским разлозима архаизације и/или колоквијализације исказа.

Историјским разлозима је условљена и колоквијална (разговорна) употреба конјунктора намјесто субјунктора у недвосмислено субординацијским контекстима. У питању су примјери недвосмислене *псеудокоординације*:

Имам среће па [→ *да*] *мој муж не верује у чесновачу*, те увек имамо пар балона пијаће воде. (Данас, 16–17. 7. 2022, 9); Срећа је ме [→ *да*] *се Арабија вековима држи овог златног правила*. (Вечерње новости, 27. 10. 2021, 2); Свака част Вучићу, Ани Брнабић и Влади Републике Србије, па [→ *што*] *је масовна вакцинација увелико у току у тој нашој Републици*. (Данас, 13–14. 3. 2021, Недеља, V); Добро је па [→ *што/да*] *нисам добио на лутрији*. (Булић 2021: 283; Разг.); Увијек је негдје трчао, и једном се тако сударио с њом те [→ *да*] *је скоро срушио*. (Булић 2021: 285); ...старац се правда да је тврд на ушима, те [→ *тако да*] *није чуо госпоњу*. (Политика, 22. 5. 2017, 23); Притисци су толико агресивни, па [→ *да*] *се галами и пред вратима дипломатских представништава*. (Вечерње новости, 14. 6. 2022, 2) итд.

Псеудокоординираном конструкцијом сматра се „реченична конструкција у којој се формалном синтаксичком координацијом исказује субординативна семантика” (Павловић 2022: 221–222), с тим да феномен псеудокоординације „постоји у многим индоевропским (и неиндоевропским) језицима”. (Исто, 222). Како и наши примјери показују, псеудокоординација се везује само за случајеве у којима једна семантичка категорија за своју синтаксичку реализацију подразумева искључиво субординацијску структуру, али се не остварује употребом зависног (субординираног) него независног (координираног) везника, по правилу копулативног. У примјерима што смо их навели псеудокоординацијско рјешење остварено је у комплементарним допунским конструкцијама (гдје је намјесто експликативног субјунктора *да* или *што* реализован копулативни конјунктор *па*) као и у недвосмисленим – због употребе интензификатора *тако* или *толико*¹⁰ у структури прве клаузе – узрочно-последичним субординацијским контекстима (гдје је умјесто посљедичног субјунктора *да* реализован копулативни конјунктор *те* или *па*)¹¹. Псеудоко-

¹⁰ Које смо у наведеним примјерима истакли подвлачењем.

¹¹ „Избор паратактичког синтаксичког решења за једну изразито хипотактичку семантичку релацију, у време када су већ изграђене одговарајуће хипотактичке стратегије, типолошки се може тумачити као траг архаичне, неконфигуративне синтаксе без централизоване реченице и с високом аутономношћу реченичних компоненти” (Павловић 2022: 232). За разлику од псеудокоординације, која је посматрана из перспективе саоднос историјске и савремене синтаксе, научно сасвим утемељена, тешко је прихватљива чак и могућност постојања псеудосубординацијских структура, какву заговарају поједини србисти, нарочито Љ. Поповић и Д. Кликовац (в. исцрпно Ковачевић 2024а: 15–30). И то зато што је историјски развој сложених реченичних структура ишао од паратаксе ка хипотакси, подразумевајући различите стадијуме. „Кад је реализован стадијум специјализације везника за одређене типове зависних реченица”

орднане сложене реченице нису, дакле, координиране, него субординиране сложене реченице, и као „историјско наслеђе” не припадају стандарднојезички структурама савременог књижевног језика, па их ту и не треба уврштавати при анализи морфолошког и синтаксичког везничког система стандардног језика. Псеудокоординацијски употријебљени конјунктори са прагматичким статусом субјунктора – недосмислени су *стилематори*.

Полисиндетски употријебљени конјунктори увијек имају статус стилематора, тј. стилски маркираних конјунктора, и то прије свега због тога што увијек подразумевају интензификаторско-конјункторски спој редуплициране хомоформне јединице. Конјункторски полисиндетизам подразумева употребу конјунктора испред сваке од координираних јединица укључујући и прву (почетну). Полисиндет тако нужно подразумева вишеструку, најчешће двоструку, реализацију хомоформне конјункторске јединице. Неки од полисиндетских конјунктора подразумевају: а) облигаторну, а неки б) факултативну редупликацију.

Облигаторну редупликацију подразумевају дисјунктивни конјунктори *било* (*било...било*) и *воља* (*воља...воља*), а (*а...а*), „саставно-адитивни везник” *ем* (*ем...ем*) (Јањушевић Оливери 2024: 272), као и *елем* (*елем...елем*), од који је једино редуплицирано *било...било* неспорна стандарднојезичка интензификаторско-конјункторска јединица, док су остали ако већ нису прави архаизми и/или колоквијализми, онда су без сумње на граници архаичности и/или колоквијалности, па самим тим прије особина разговорног језика неголи разговорног функционалног стила:

Ова сведочења би заиста могла да значајно помогну *било туживоцу било туженом*. (Политика, 19. 7. 2002, 6); Савремена жена углавном, као и увек, тежи за неким остварењем, *било у породици, било на послу*. (Блиц, 13. 12. 2002, 44); *Било да не могу да изостану с посла, било да раде од куће* – биће им тешко. (Данас, 19. 8. 2020, 11); Није ми пружио руку при одласку, *било зато што то још никад није учинио неком притворенику, било зато што су му прсти били умрљани*. (Раде Кузмановић, *Глу Паук*); Окаче ти то као шерпу за реп, и сад, *воља ти трчи, воља седи* и прави се да шерпу не примећујеш. (Милован Данојлић, *Драги мој Петровићу*); *А пошао у њиву, а у дрва, а у виноград* – свакад ће је [пушку] понети (Стевановић 1979, 817; М. Глишић); Зашто покојници не би имали своју партију, *Ем* су у већини, *ем* редовно гласају. (Политика, 8. 12. 2016, 25; Милан Тодоров); Милина једна. *Ем допринесиш безбедности домовине, ем те нико не дира, ем лепо зарадиш*. (Данас, 9. 5. 2013, 32; Светислав Басара); Разлог забране изласка у оба случаја је *ем идиотски ем противустанован*. (Данас, 21–22. 3. 2020, 20); Јер, нити сам припадник већинског народа, нити имам свој Национални савет, баш ништа, апсолутна сам мањина,

(Грковић Мејдор 2004: 137), тј. када је дошло до усаглашености синтаксичке и концептуалне структуре исказа, тешко је, а и нелогично очекивати да дође до ретроградног процеса враћања хипотаксичких семантички граматикализованих структура у стадијум њихове паратаксичке семантичке контекстуализације. А идеја псеудозависности управо подразумева такво стано-виште” (Ковачевић 2024а: 26).

што је провјерљиво увидом у задњи попис становништва. *Елем сам „људско биће”, елем „Богу мио”*. (Данас, 24–25. 11. 2018, Недеља, XII: Иван Џидић) и сл.

Сви наведени интензификаторско-конјункторске јединице остварују се са обавезном редупликацијом хомоформне јединице, која испред првог елемента низа нема улогу конјунктора, него искључиво интензификатора (будући да у тој позицији нема претходеће хомофункционалне јединице коју би повезивала с наредном). Без тог с везником хомоформног интензификатора није могућа употреба дисјунктивног или саставно-адитивног везника у позицији између координираних јединица (уп.: ... да значајно помогну *било туживоцу било туженом* → ...да значајно помогну **туживоцу било туженом*; Разлог ... је *ем идиотски ем противуставан* → Разлог ... је **идиотски ем противуставан*; и сл.). Управо та нужна реализација интензификатора да би се употријебио конјунктор овим удвојеним конструкцијама даје статус стилематора.

Факултативну редупликацију хомоформних јединица од којих она у иницијалној позицији полисиндетског низа има искључиво интензификаторску функцију, а све остале у позицији између координатора функцију конјунктора имају копулативни конјунктори *и (и..и), ни (ни..ни), нити (нити..нити), те (те..те)*, и дисјунктивни конјунктор *или (или...или)*, као нпр.:

И јаја, и млеко, и хлеб, и сир, и лук /Све је дала за дванаести пук. (Љубомир Симовић, Сточаница); *Ни Беч није штедео, ни Пешту миловао, ни Москву мазио, ни Београд оптуживао, ни Загреб у небо дизао.* (М. Јосић Вишњић, *Одбрана и пропаст Бодрога у седам бурних годишњих доба*); *Нити је горео жбун, нити се преко небеса котрљала вагрена кугла.* (Добрило Ненадић, *Роман о Обилићу*); Деда стално нешто закера. *Те* не ваља му Кризни штаб, *те* не ваља му неки Бујке, *те* где је новогодишња расвета, *те* какав је ово бабушка од Стефана Немање, *те* кад ће литије против Матије, *те* оде овај наш у Вашингтон мечки на репу, *те...* (Данас, 5–6. 9. 2020, Недеља, XVI: Владимир Јокић); Албум је готов *или* у јуну *или* у септембру. (Блиц, 1–3. 5. 2004, Б8); *Или* су [такве жене] ружне, *или* им је муж слабији, *или* не могу да имају децу, *или* још горе – неће да их имају. (Блиц, 21. 4. 2002, 6); *Или* су се увлачили кроз прозор, *или* су улијетали као птице, *или* су били невидљиви, *или* је постојао неки тајни, подземни улаз, који их је штитио од нас што живимо чекајући. (М. Селимовић, *Сјећања*) итд.

И овдје је, као и код облигаторног редуплицирања у питању не редуплицирање саставног или раставног конјунктора, него редуплицирање хетерокаатегоријалних а хомоформних јединица: партикуле и везника. Тако настаје интензификаторско-конјункторски спој у функцији стилематора, с тим да испред прве координиране јединице хомоформни елементи имају искључиво статус интензификатора, а испред свих осталих обједињују у себи конјункторску и интензификаторску функцију (уп. Ковачевић 2006: 356; Јањушевић Оливери 2024: 135, 137).

За разлику од стилематора са облигаторном реализацијом интензификатора испред првог елемента полисиндетског низа, код факултативног редуплицирања реализација конјунктора није условљена реализацијом интензификатора.

(уп. *И* јаја, *и* млеко, *и* хлеб, *и* сир, *и* лук /Све је дала за дванаести пук. → Јаја, *и* млеко, *и* хлеб, *и* сир, *и* лук /Све је дала за дванаести пук; *Ни* Беч није штедео, *ни* Пешту миловао... → Беч није штедео, *ни* Пешту миловао...; *Те* не ваља му Кризни штаб, *те* не ваља му неки Бујке... → Не ваља му Кризни штаб, *те* не ваља му неки Бујке... Албум је готов *или* у јуну *или* у септембру → Албум је готов у јуну *или* у септембру, и сл.). Нереализовани хомоформни интензификатор испред првог полисиндетског члана подразумева само конјункторску функцију поновљених јединица, тако да, и кад су редуплицирани, конјунктори тада немају статус стилематора. Статус стилематора, дакле, имају удвојене конструкције интензификаторско-конјункторског типа, док такав статус нема низање конјунктора без учешћа хомоформног интензификатора.

И у конструкцијама облигаторног и у конструкцијама факултативног интензификаторско-конјункторског редуплицирања чланови полисиндетског низа могу бити или лексеме, или синтагме или независне клаузе, или пак зависне хомофункционалне клаузе (када се остварује координација субординације). Једино интензификаторско-конјункторска јединица *било...било* не може творити полисиндетски низ независних клауза у независноскоженој реченици, не може дакле бити реченични конјунктор, него једино, кад су у питању клаузе, може творити низ хомофункционалних зависних клауза (в. исцрпно у Ковачевић 2006: 332–360).

Интензификаторско-конјункторски стилематор *било...било*, рекли смо већ, не може повезивати клаузе независноскожених реченица, па никад није реченични конјунктор. Он једино може повезивати хомофункционалне зависне клаузе, тј. служити за творбу координације субординације. Редуплицирани конјунктор *било...било* најчешће у координирани низ доводи двије или више *да*-зависних клауза, при чему се сваки пут било реализује испред везника *да* зависне клаузе, као нпр.: Али, *било да нас је одавао наш изглед*, *било да су јеврејска деца већ навикла на такве посете*, она се узнемирише као срне на шумској чистини (Иво Андрић, *Деца*).¹² Општепознато је, међутим, да се при координацији више субординираних клауза испред сваке од координираних зависних клауза нужно не понавља везник зависне клаузе, него последије прве реализоване субјункторске форме зависне клаузе у координираном низу долази само до употребе конјунктора (док је редуковани субјунктор имплицитно при-

¹²Притом број *да*-клауза (или клауза с неким другим зависним везником) може бити теоријски неограничен. У следећем примјеру тако имамо чак пет *да*-зависних клауза доведених у координирани однос интензификаторско-конјункторским стилематором *било...било*:

Цела сатирична офанзива Бране Црнчевића, *било да* је реч о црнохуморним опажањима српских раздора до истраге, *било да* је реч о прегибању слабих пред моћнијима, *било да* је говор о нашим славним кафанским разметањима, *било да* тече прича о подмиривању освете између „два Срба“, у којој, наравно, страдају оба, *било да* је реч о властима које заташкавају сеобе Србаља са Косова, цела та делатност понавља једну неопходну опомену. (Политика, 2. 8. 2003, БЗ: Мирослав Егерић).

сутан), као нпр.: *То вас инспирише да прихватите изазове и [← да] кренете у нове авантуре*. Такву могућност остварије и интензификаторско-конјункторски стилематор *било...било*, као нпр.:

Сва је ова књига у служби човека, *било да га приказује у сложеним приликама садашњице било* [← *да га приказује*] у прошлости и зато – блиска људима (Иво Андрић, *Уметник и његово дело*); ...веома је критички настројен према грешкама свих влада, *било да су оне састављене од демократа било* [← *да су оне састављене*] од републиканаца. (Политика, 25. 3. 2003, 17); Односи са другима, *било да се ради о послу било* [← *да се ради*] о љубави, налазе се на прекретници (Политика, 18. 11. 2003, А12) и сл.

Као што се види, координиране клаузе повезане интензификаторским конјунктором *било...било* нису структурно еквивалентне: прва зависна клауза је структурно потпуна (она има експлициран и свој субјунктор и свој предикат) и испред ње се употребљава интензификатор било из интензификаторско-конјункторског споја *било..било*. Друга координирана клауза не само да с првом дијели исти субјунктор (*да*) него и исти предикат. Будући да су субјунктор и предикат подударни у обје координиране клаузе, они се као комуникативно редувантни редукују (бришу) у другој клаузи, тако да се она своди само на структурно разликовни члан у односу на прву клаузу, а редуковани чланови се комуникативно подразумевају, добијају статус имплицитно присутних. На тај начин остварује се суоднос *било да ...било*, с тим да друго *било* имплицира постојање истородних чланова, међу којима су нужно хомолексилчке субјунктор и предикат. Тако се елипсом истородних чланова усложњава стилситичка структура координираних субординацијских клауза па, управо захваљујући томе, овај тип конјункције субординације добија статус стилематичног, а његови структурно неподударни интензификаторско-везнички било да...било спојеви статус стилематора.

Наведени тип елипсе при координацији субординације, може бит још више стилистички маркиран свођењем облигаторно интензификаторско-везничког конјунктора на једноструку употребу. Наиме, при координацију више субјункторских зависних клауза, уколико се њихова разликовност темељи само на једној синтаксеми или синтагми, испред прве од координираних везничких зависних клауза наводе се и интензификатор (*било*) и субјунктор (најчешће *да*). У свим наредним координираним зависним клаузама редукују се сви истородни елементи, међу којима је и интензивирани конјунктор *било* и субјунктор *да*. Тиме се разграђује и надограђује правило о нужној редукацији интензификаторског *било* у свим везничким позицијама. *Било* се као и субјунктор који интензивира, реализује само испред прве од координираних зависних клауза, док испред свих осталих, структурно сведених само на разликовне компоненте у односу на састав прве клаузе, и интензификаторски конјунктор *било* и субјунктор координиране клаузе постају имплицитни, што се види и из следећих примјера:

Патња, *било да је последица* сиромаштва, болести [←*било да је последица* болести], рата [←*било да је последица* рата], губитка [←*било да је последица* губитка], део је живота. (Политика, 9. 5. 2020, КУН, 1); ...ми желимо да се Срби више не деле, *било да живе* у Босни и Херцеговини, Црној Гори [←*било да живе у Црној Гори*], Хрватској [←*било да живе у Хрватској*]... (Политика, 10. 8. 2020, 3); Суочићете се са многобројним захтевима људи из вашег окружења, *било да се тичу* посла, дружења [←*било да се тичу* дружења], љубави. [←*било да се тичу* љубави] (Курир, 25. 7. 2003, 16) итд.

Ови су примјери врло стилематични, будући да подразумевају разградњу синтаксичког правила о нужној редукацији конјунктора *било* испред сваког од координираних чланова. Они показују да се у уобичајеној синтаксичко-семантичкој употреби обавезно удвојени интензификаторско-конјункторски везник *било... било* у строго одређеним контекстима, при координацији субординације, може реализовати не као удвојен него као јединачан конјунктор. Зато је оваква употреба интензификаторско-конјункторске јединице *било (да)* изразито стилематична, што значи да је ова на елипси заснована интензификаторско-везничка конструкција изразити стилематор.

На елипси се не заснива само специфична употреба интензификаторско-конјункторских стилематора при координацији субординацијских клауза. У неким случајевима елиптира се сложени субјунктор тако што се из његовог састава редукује општесубординацијски везник *што*. Само се три сложена субјунктора подложна овом типу елиптирања. То је сложени временски субјунктор *прије него што*, који се у употреби јавља у скраћеној форми *пр(и)је него*, и диферентивни поредбени везници *него што* и *но што* који се реализују у форми без *што*, тј. као само диферентивно поредбено *него* и *но*, као нпр.:

То мора да ураде *пре него* [← *пре него што*] *се формира проевропска већина*. (Вечерње новости, 21. 5. 2008, 3); *Пре него* [← *пре него што*] *уђеш*, размисли како ћеш изаћи. (НИН, 16. 7. 2009, 11); Данас је много шта друкчије *него* [← *него што*] *је било раније*. (Стевановић 1979, 887: Разг.); I тако је Minka stekla više od Line *него* [← *него што*] *је tetka Rehanička i mislila*. U životu je sve drugačije *него* [← *него што*] *zamišljam*. (Bulić 2021, 282: Oslo korpus); Zima je stigla brže *но* [← *но што*] *je iko očekivao*. (Bulić 2021, 282: Oslo korpus) i sl.

У литератури је већ констатовано да је „везна секвенца са ‘пре него’ свакако настала скраћивањем, тј. испадањем везничког ‘што’”. Тај се елемент без тешкоћа може надоместити. Мислимо да овако скраћена везна секвенца са гледишта норме није нарочито препоручљива за употребу” (Симић/Јовановић 2002: 1247). Дата констатација у потпуности се, чак и примјереније, односи на скраћено поредбено *него* и/или *но*, које је врло обично у разговорном језику (на што посредно упућује и чињеница да за њих граматичари по правилу не наводе примјере из писаног корпуса, него их реконструишу на основу разговорног језика)¹³, али врло ријетко у свим писаним стилевима стандардног језика. И

¹³ Ту свакако не спадају у литератури навођени примјери са инфинитивном формом уз поредбену ријеч *него* или *но*, какви су: Нема лепше песме од манастирске, нити веће туге *него* слу-

због утемељености у разговорном језику, и због спорног књижевнојезичког статуса, ове елидиране везничке форме потпадају под *стилематоре*.

Уз поједине субјункторе, по правилу просте допусне, могућа је и депредикатизација зависне клаузе. Депредикатизација при том подразумева очување везника зависне клаузе и елидирање глаголске лексеме у предикату. Тако настају полукондензоване везничке зависне клаузе (о полукондензацијским конструкцијама в. исцрпно у Ковачевић 2023а: 5–29). Везничка полукондензација у српском језику је остварљива најчешће са допусним монолексичким везницима *иако*, *мада*, *премда*, и *макар*, и ријетко, готово околинално, са сложеним допусним везником *ако и*. Полукондензацијске структуре су безглаголске клаузе у којима је елидиран копулативни глагол *бити* и кореферентни реченични субјекат. Полукондензоване допусне клаузе с везницима *иако*, *мада*, *премда* и *макар* суређу се у готов свим функционалним стиловима стандардног језика. Ево за потврду само неколико примјера, са реконструисаним изходним глаголским клаузелним еквивалентом:

Ми смо једина земља на Балкану и у Европи која се, *иако мала* [← *иако је мала*], још држи. (Вечерње новости, 28. 6. 2022, 20; Петар Сарић); Када се какво женскиње занима пчелама, оно је пчелар, јер се и ту изравнало с мушкињем, као што је пчелињи брунцел, *иако мужјак* [← *иако је мужјак*], опет и само пчела. (Мирослав Тохољ, *Звона за Тројицу*); *Мада* некада леп [← *Мада је некада леп*], живот често није лак. (Данас, 5. 1. 2022, 5); *Премда* мање гневна [← *Премда је мање гневна*], облеће [сунчаница] још око облачних брегова. (Политика, 27. 7. 2024, КУН, 2); Тада ћу доћи на прославу и ја, *макар и незван* [← *макар био и незван*]. (Вечерње новости, 20. 1. 2016, 18); Амерички Срби су пре једне деценије били пресрећни да присуствују великом догађају на Газиместану, да буду његов део, *чак ако и мало приметан* [← *чак ако је и мало приметан*], и, некако, споредан. (Вечерње новости, 25. 4. 2024, 33; Александар Петров) итд.

Безглаголске полукондензацијске клаузе изразито су стилски маркиране, већ самим тим што је и сама полукондензација синтаксичко-стилски поступак. Због тога су везници полукондензацијских конструкција – будући да творе стилематичну (депредикатизацијом онеобичајену) конструкцију¹⁴ – увијек стилематори.

иати плач, тугу и јауке деце и невиног становништва. (Политика, 29. 7. 2024, 4); Боље нам је изгинути него овај зулум довека трпети. (Вечерње новости, 31. 8. 2022, 14); Боље ти је изгубити главу / него своју огрешити душу. (Стевановић 1979, 887; Н. пј.). Наведене *него*-конструкције нису поредбене реченице него зависне поредбене допусне синтагме чији је надређени члан компаратив придјева или прилога. У њима лексема *него* има вриједност диферентивног поредбеног предлога *од*, у који се може преобликовати трансформацијом инфинитива у глаголску именицу (уп.: ... нема веће туге *него* слушати плач [→ *од* слушања плача]); Боље нам је изгинути *него* овај зулум трпети [→ *од* трпљења овога зулума]; Боље ти је изгубити главу / *него* своју огрешити душу [→ *од* озрешења своје душе]. Због тога у наведеним поредбеним конструкцијама лексема *него*, синонимна с лексемом *но*, и није поредбени везник и умјесто ње се не може употријебити диферентивни поредбени везник *него што*, уп.: Боље ти је изгубити главу *него* [→ **него што*] своју огрешити душу, итд.

¹⁴Интересантно је да се и уз потпуно кондензоване реченичне структуре (какве су оне са глаголским прилогом као реченичним кондензатором) покаткад суређе зависни допусни вез-

Улогу стилематора имају и субјунктори који настају „изневјеравањем” основног синтаксичко-граматичког положаја субјунктора у структури зависносложене реченице. У српском књижевном (стандардном) језику субјунктор увијек стоји на почетку зависне клаузе коју уводи у сложену, јер је он њен структурни дио. „Једино везник *ли* не стоји на почетку конструкције, него непосредно иза личног глагола” (Силић 1984: 28). Везник *ли*, у погледу комбинације с типом глагола у предикату зависне клаузе, има врло рестриктивну дистрибуцију. Он долази само у три случаја: „а) иза облика перфективног презента глагола бити у саставу футура другог, б) иза перфективног презента, и в) најрјеђе, иза имперфективног презента” (Ковачевић 2015: 188–189), што потврђују и сљедећи примјери:

- а) *Будемо ли му се потпуно у руке предали*, он неће ни трена оклевати, начиниће од нас слуге. (Добрило Ненадић, *Роман о Обилићу*); *Буде ли седела једна преко пута друге*, делегације се неће гледати у очи. (Вечерње новости, 2. 9. 2007, 2);
- б) *Злоупотребиш ли изборе, медије, јавност, силу* – одговор ће бити непредвидив. *Бацшиш ли људе данас на под*, сутра ће ти се вратити двоструки број. (Данас, 17–18. 8. 2024, Недеља, IX);
- в) *Имате ли ту несрећу* да радите за шефа на лошем гласу, најбоље је да смањите контакт с њим. (Курир, 5.8. 2008, 16); *Сматрате ли* да радите за лошег шефа, нисте сами. (Курир, 5. 8. 2008, 16).

Управо због тога што, насупротив свим субјункторима, не долази на почетку зависне клаузе, па је његова позициона реализација увијек онеобичајена, везник *ли* има статус „условног субјунктороида” (Ковачевић 2015: 187), а самим тим и стандарднојезички неспорног стилематора.

Везник *ли* је једини везник који се увијек и искључиво реализује унутар зависне клаузе, а не испред ње. То је његова облигаторна позиција (једина могућа и граматички и стилистички). Употреба других субјунктора мимо иницијалне клаузалне позиције, тј. у интермедијалној клаузалној позицији условљена је стилистичким разлозима. Тако измјештање субјунктора из иницијалне у интермедијалну позицију зависне клаузе омогућава пролептичка стилска структура зависносложене реченице. Резултат тог везничког позици-

ник. Такви случајеве литературе не региструје, па су остали безу икаквог теоријског и емпиријског објашњења. Таква је сљедећа конструкција с допусним везником *премда* и са глаголским прилогом садашњим као кондензатором реченичне предикације:

Он је, *премда видно оклевајући* [← *премда је видно оклевао*], поновио амерички став о могућности демократије и корупције у Мађарској (Политика, 20. 3. 2024, 2).

У питању је, у литератури о реченичној кондензацији и полукондензацији потпуно непознат, *везнички глаголскоприлошки кондензатор* (*вербоид*), у коме везник има максимално наглашену стилематичну функцију.

оног онеобичајења јесте пролепса као стилска фигура (о синтаксилко-стили-стичким аспектима типове пролепсе в. исцрпно у: Ковачевић 1998: 169–180, Ковачевић 2000: 238). „*Чисто стилистичка пролепса* остварује се простим измјештањем билом ког члана зависне клаузе у структуру основне ради његовог стилског истицања, с тим да тај пролептички члан нема никакве грама-тичке функције у структури основне клаузе у коју је измјештен.” (Ковачевић 2000: 338). Стилистичка пролепса, дакле, подразумева пермутацију неког члана зависне клаузе испред њеног субјунктора, тако да се субјунктор више не налази на почетку зависне клаузе, него је смјештен унутар зависне клаузе иза компоненте која је из те клаузе измјештена испред њега. Ево за потврду неколико примјера¹⁵, у којима ћемо компоненте зависне клаузе истицати кур-зивом, а субјунктор курзивно и подвлачењем:

И гвоздено срце би, *тај приказ да је гледало* [←*да је тај приказ гледало*], сузу сажалења на тврду земљу пустило. (Мирослав Јосић Вишњић); Волео сам да живи, нека потраје ова ноћ, *месећ да се не смакне са неба* [←*да се месећ не смакне са неба*]. (Антоније Исаковић); Мало је света у Саборну цркву могло да уђе, *службу да прати* [←*да прати службу*]. (Мирослав Јосић Вишњић); Куда ћеш, кујо, зар мислиш *нама да утекнеш* [←*да нама утекнеш*]! (Радован Ждрале, *Не убијајте гласника*); *Киша док је сву ноћ капала* [←*док је сву ноћ киша капала*], / *очи док су будне севале* [←*док су очи будне севале*], / *црне су муње севале* / *изнад запаљених стабала*. (Слободан Ракићић); Да савлада тек висину / *уз дрво док се вере* [←*док се уз дрво вере*]. (Слободан Ракићић); Ко ме говори још / *самотни потомак / без имена кад је* [←*кад је без имена*]?. (Слободан Ракићић); Ја чујем *далеко како славуј плаче* [←*како далеко славуј плаче*]. (Алекса Шантић); И *срце тог човека како куца* [←*како куца срце тог човека*], чуо је негде испод кратког зеленог капута, гуња и грубе сељачке кошуље (Александар Вучо) итд.

Будући да пролептичке структуре субјунктору задају стилистички марки-нану, неграматичку, унутарклаузалну позицију, сви субјунктори у пролептич-ким сложеним реченицама нужно су стилистички маркирани, па следствено томе и стилематори.

На стилистичком распореду реда ријечи која укључује онеобичајено „понашање” и неких сложених субјунктора настаје *хипербатон* као стилска фигура. Хипербатон подразумева разбијање споја уско повезаних, грама-тички готово неодојљивих недјељивих, компонената неком трећом компонентом, којој ту у уобичајеном реду ријечи није мјесто (уп. Ковачевић 2000: 224). Једном од нужних карактеристика сложених везника сматра се немогућност дисконтинуиране реализације. А „немогућност дисконтинуиране реализације подразумева да неки спој може бити реализован у служби (зависног) вез-ника само као континуирана секвенца, дакле, као један блок чије интегралне компоненте морају бити у контактної позицији” (Ђуркин 2018: 38). Хипер-батон управо настаје изневјеравањем критеријума континуиране реализације

¹⁵ Готово сви примјери које овдје наводимо за пролепсу преузети су из наших радова о про-лепси, из књига: Ковачевић (1998: 169–180), Ковачевић (2000: 238) и Ковачевић (2012:87–117).

компонената сложеног субјунктора. И то не било којег сложеног субјунктора, него само поредбених сложених субјунктора *као што*, *као да*, *него/но што* и *него/но да*. Умјесто да, као и сви сложени субјунктори, дође на почетак зависне клаузе, овај тип сложеног субјунктора се разбија неким дијелом зависне клаузе коју уводи у сложену, тако да први дио субјунктора (*као* или *него*) долази на почетку зависне клаузе, док други дио (*што* или *да*) бива одмакнут у средину (међу компоненте) зависне клаузе (уп. Ковачевић 2000: 339), што потврђују и сљедећи примјери¹⁶:

Слога нам је потребна *као* у *сушној години* *што* је *киша* *потребна* [← *као што* је *киша* *потребна* у *сушној години*]. (Мирослав Јосић Вишњић); Очи очеве, и мјесечина, потајно и кришом, тако се чињаше, *као* *кривци* *да* су [← *као да* су *кривци*], прелијевали су се растуреним косуром. (Слободан Вујачић); ...а они знају да се разликујете, да нисте уживалац моћи, *као* *они* *што* су [← *као што* су *они*]. (Данас, 15. 3. 2022, 5); Жалије му војводе Уроша / *но* *сву* *земљу* *да* је *изгубио* [← *но да* је *изгубио* *сву* *земљу*]; / жалије му војводе Уроша *него* *очи* *да* је *изгубио* [← *него да* је *изгубио* *очи*]. (Стевановић 1979: 887; П. П. Његош); Овдје је за ово кратко вријеме зарадио више *него* у *читавај* *прошлој* *години* *што* је *зарадио* у *свом* *предузећу* [← *него што* је *зарадио* у *свом* *предузећу* у *читавај* *прош* *лој* *години*]. (Ковачевић 2000: 339); Страшна рика топова са севера, *као* *са* *краја* *света* *да* је [← *као да* је *са* *краја* *света*], два сата престајала није (Мирослав Јосић Вишњић) итд.

Везничка творба хипербатонске конструкције изразито је стилистичка, она се заснива, као што смо видјели, на стилистичкој разградњи синтаксичког критеријума немогућности дисконтинуиране реализације сложеног субјунктора. Зато су хипербатонски структурисани везници увијек стилематори.

И на крају ћемо поменути још један у књижевноумјетничком стилу врло фреквентан стилистички поступак, у чијем резултату субјунктори нужно добијају статус стилематора. То је синтаксичко-стилски поступак *парцелације реченице*. „Парцелација је интонационо и позиционо осамостаљење неког реченичног конституента: синтаксеме, синтагме или клауза“ (Ковачевић 2000: 348). При парцелацији зависне клаузе долазе до њеног интерјункторног издвајања из састава сложене реченице, тако да монопредикатска зависна клауза у свом саставу има субјунктор, а субјунктор се, као што је познато, може употријебити само у зависносложеној, дакле најмање двопредикатској, реченици. Парцелацијом интерјунктурно издвојена зависна клауза не постаје посебна комуникативна јединица, него и даље, иако стилистички осамостаљена, са претходном синтаксички јој надређеном клаузом чини зависносложену реченицу. Потребно је само укинути тачку, па да парцелисана клауза изгуби статус стилистички маркиране, а самим тим и субјункторски стилематори – статус стилематора. Познато је да се парцелисати могу сви типови зависних клауза, овдје доносимо само неколико репрезентативних примјера парцели-

¹⁶ Примјери што их за хипербатон овдје наводимо, а који нису преузети из граматичке литературе, готово сви су преузети из: Ковачевић (2000: 224; 339).

саних зависних клауза, које ћемо курзивно истицати, а њихов субјунктор још и подвлачењем¹⁷:

Пожурио сам да јој чујем глас. *Којим ће ме звати у врту собноме*. [← Пожурио сам да јој чујем глас *којим ће ме звати у врту собноме*]. (Ранко Сладојевић); И оне таксе сам исплатио. *Да се ви с тим не гњавите*. [← И оне таксе сам исплатио *да се ви с тим не гњавите*]. (Драгослав Михаиловић); И чекам да шкрипа и уздаси престану. *Да мајка оде до купатила*. [← И чекам да шкрипа и уздаси престану *да мајка оде до купатила*]. (Владимир Кеџмановић); Иначе, комшиница Тица је све чешће викала на комшију Хасана. *Зато што све чешће и све више није*. [← Иначе, комшиница Тица је све чешће викала на комшију Хасана *зато што све чешће и све више није*]. (Владимир Кеџмановић); Тако бисмо – те јесени – умрли од глади. *Да није било Амера. Који ми је давао да једем*. [← Тако бисмо – те јесени – умрли од глади *да није било Амера, који ми је давао да једем*]. (Владимир Кеџмановић); Очи ће му попити као птичија јаја. *Чим га се докопа*. [← Очи ће му попити као птичија јаја *чим га се докопа*]. (М. Павић, *Хазарски речник*) и сл.

Парцелација је синтаксичко-стилистички поступак при коме се изговорно разбија интонационо јединство зависносложене реченице, а ортографски – интерјунктурна обједињеност свих клауза у саставу сложене реченице. Из тих разлога везивни елементи парцелисаних клауза (овдје субјунктори) нужно добијају статус стилематора.

Проведена анализа темељних типова стилематора показује да је при анализи везивних елемената уз морфолошки и синтаксички аспект анализе нужно укључити и стилистички ниво анализе. Ако везници као врста ријечи предмет морфологије, а везници као конјунктори и субјунктори предмет синтаксе, онда су везници као стилематори предмет стилистике. Ни број стилематора ни начин творбе синтаксичких конструкција с стилематорима није подударан са бројем конјунктора и субјунктора и начином творе неутралних (стилски немаркираних) синтаксичких конструкција помоћу њих. Зато је стилематорски план анализе комплементаран синтаксичком, најмање колико је синтаксички план анализе комплементаран морфолошком. И аутономан баш колико и морфолошки и синтакси план анализе узети понаособ.

Уз морфолошки и синтаксички план анализе у граматичкој се литератури, уз околинално спомињања стилистичког плана тек поводом употребе појединих примјера везничких конструкција¹⁸, све чешће указује и на начин везивања компонената унутар текста као надреченичног јединства. За везивна текстна средства општеприхваћен је термин – *конектори*. Конектори се, међутим, битно разликују и од конјунктора, и од субјунктора и од стилематора. И њих треба диференцирати од морфолошких и синтаксичких везника (уп. и Булић 2021: 27), а самим тим погрешно их је и лексикографски подводи-

¹⁷ Примјере смо преузели из: Ковачевић (2000:349–350), и Ковачевић (2012: 276–281).

¹⁸ Уп. нпр.: „I izrični veznik *da* može stajati na kojem drugom mjestu [mimo početka rečenice], ali u stilski veoma izražajnim rečenicama: *Sada da crknem, to bi najbolje bilo! – šaptaše on blaženo*. (A. G. Matoš, Iverje – Novo iverje)” [истицање подвлачењем наше – МК] (Бабић и др. 1991: 733).

ти под одредницу „везник” (како се то нпр. чини у Слијепчевић ред. 2023: 26–27). Једино их је са везницима могуће разматрати у оквиру хиперонимске одреднице „везна средства” или „везне јединице” (уп. Силић/Прањковић 2005: 251–252). Њихова употреба не подразумејева синтаксичке категорије координације и субординације, тако да су критеријуми њихове идентификације готово инкомпатибилни са критеријумима издвајања, а самим тим и описа, конјунктора, субјунктора и стилематора.

Под конекторима се подразумејевају „језички елементи – речи, групе речи, па и цели искази – чија функција се састоји у томе да омогуће међусобно повезивање елемената у тексту, да обезбеде кохерентност текста” (Мразовић/Вукадиновић 1990: 644). Од седам конститутивних начела или критеријума текстуалности, колико их издвајају Р. А. Бограндеа и В. У. Дреслера (2010: 14–24), а то су: 1. кохезија, 2. кохеренција, 3. интенционалност, 4. прихватљивост, 5. информативност, 6. ситуативност, и 7. инертекстуалност – конектори су темељне јединице првог конститутивног критеријума текстуалности: кохезије текста. У србистичкој, и/или сербокroatистичкој текстолингвистичкој и граматичкој литератури шира истраживања конектора као да су се зауставила на почетку научног интересовања за њих. Наиме, досад је најтемељнија анализе конектора дата у књизи М. Велчић (1987: 19–30) и граматички П. Мразовић и З. Вукадиновић (1990: 644–553). Мирна Велчић издваја пет формалних „класа конектора”: 1. релативни конектори или релативизатори (гдје спадају релативне замјенице, релативни придјевци и прилози и „релативни везник *што*”) 2. везнички конектори (гдје спадају синтаксички везници, прости и сложени синтаксички везници и њихове комбинације) 3. прилошки конектори (прилози и прилошки изрази типа *међутим*, *наиме*, *напротив*, *према томе*, *исто тако*, *осим тога* и сл.), 4. фразеологизирани конектори, типа: *у првом реду*, *у другом реду*, *с једне стране*, *с друге стране*, *без обзира на то* и сл.), и пропозиционални конектори, типа: *то значи да*, *важно је да*, *то ће рећи да*, *ваља стога имати на уму да* и сл.) (Велчић 1987: 24–28). Та подјела, како каже М. Велчић, темељена је „на морфолошким, синтаксичким и семантичким критеријима”, укључујући „формално-синтаксичко устројство њихових елемената” и „функционалнограматички критериј” (Велчић 1987: 29). Све те конекторе по значењу и употреби „у аргументацијском дискурсу” М. Велчић (1987: 55–108) а за њом идентично и П. Мразовић и З. Вукадиновић (1990: 644–655) дијели у четири основне групе: а) конекторе супротности или аверзативе: *а*, *док*, *али*, *но*, *већ*, *него*, *међутим*, *напротив*, *пак*, *с једне стране*, *с друге стране*, *за разлику од тога*, *без обзира на то*, *друга је ствар што*, *(сасвим) различито од тога јест да* и сл.; б) конектори појашњења/објашњавања или експликативе: *наиме*, *односно*, *другим ријечима*, *то јест*, *тачније речено*, *једноставније речено*, *то значи да*, *то ће рећи да* и сл.); в) конекторе закључивања или конклузиве: *дакле*, *зато*, *стога*, *према томе*, *с обзиром на то*,

закључујемо да, произлази да, све то упућује на чињеницу да, могли бисмо закључити да и сл.; и г) конекторе узрока или каузативе: *јер, будући да, како/ како...то, зато што, због тога што, стога што, из (једноставног) разлога што, разлог је то што, узрок ваља потражити у чињеници да, захваљујући томе што* и сл. П. Мразовић и З. Вукадиновић (1990: 60) уз ту подјелу напомињу да „поред ових организатора текста има још низ других који исказе повезују према времену, погодни или последици итд.”

Из наведених спискова конектора јасно је да се у текстуалне конекторе неоправдано убрајају и синтаксички конјунктори и субјунктори, али и везивни елементи који ни на морфолошком ни на синтаксичком плану никад немају улогу синтагматских или реченичних везника. У темељнијој и свеобухватнијој систематизацији конектора било би прије свега потребно дати диференцијалне критеријуме за хомоформне субјункторе и конјункторе и текстуалне конекторе (нпр.: *али, но, јер*), будући да њихова улога није нити може бити иста у улози реченичних и текстуалних везивних јединица. Прије свега због тога што су јединице текста искључиво искази као комуникативне реченице, чија се класификација битно разликује од синтаксичке класификације сложених реченица. А морфолошки и синтаксички везници везивни су елементи само у оквиру исказа, па самим тим и не могу бити конектори као везивни елементи исказа. Тек кад се да јасна диференцијација хомоформних граматичких (морфолошко-синтаксичких) и текстуалних јединица повезивања, потребно је издвојити и описати текстуалне конекторе чији дио не могу бити они граматичко-синтаксички, као што је то показала А. Васиљевић (2024: 73–98) анализом суодноса адитивних субјунктора и адитивних конектора. При томе свакако треба издвојити и освијетлити диференцијалне црте између тих правих (текстуално самосвојних) конектора и хомоформних јединица на нивоу синтаксе реченице, као и диференцијалне црте у стилистичком маркирању конектора и синтаксичких везника.

У таквој анализи би се, на примјер, показало да сви конкретизатори везничког значења, као семантички верификатори смисаоних односа између клауза независносложене реченице, на нивоу текста постају конектори (уп. *Она много тренира, на ипак/упркос томе не постиже врхунске резултате* → Она много тренира. *Ипак/упркос томе* не постиже врхунске резултате). А на основу типа смисаоног односа који верификују, М. Вукић у својој монографији издваја девет врста семантичких конкретизатора, који пренесени на ниво текстуалног повезивања, нужно добијају статус конектора, а то су: „1) темпорални, 2) семантички конкретизатори пропратнооколносног значења, 3) спацијални, 4) адверзативни, 5) концесивни, 6) узрочно-последични, 7) начински, 8) градациони и 9) адитивни” (Вукић 2020: 156). Семантички конкретизатори укључују у свој састав, осим замјеничких прилога, и све предлошко-замјеничке прилошке изразе. А замјеничким прилошким изразима

најчешће се изражава временско, узрочно и значења „неизразива прилозима”, каква су: „ексцептивност, супституција, концесивност, адитивност, контрастност” (Чутура 2020: 266–275). Сви ти прилошки изрази са својим значењима наступају и као конектори, тј. елементи текстуалног повезивања, али ако су у саставу сложеног субјунктора као везника зависне клаузе – они немају нити могу имати статус конектора.

Све то показује да истраживање и формалних и семантичких типова конектора, захтијева шира истраживања, која би нужно укључивала њихов међуоднос са синтаксичким везивним елементима, укључујући и саоднос са функцијом који они имају у оквиру сложене реченице.

И да закључимо. У раду смо статус везивних елемената посматрали на нивоу четирију лингвистичких дисциплина: 1) морфологије, 2) синтаксе, 3) стилистике и 4) текстолингвистике. Већи дио анализе посвећен је међуодносно критеријума морфолошке и синтаксичке анализе везника. Показано је да су морфолошки описи критеријално најмање научно утемељени, прије свега зато што се њихова готово унисона дефиниција везника као непромјењивих помоћних ријечи униsono изневјерава, пошто су у везнике готово безизузетно укључивани и везни елементи који су промјењиви (релативне замјенице као „неправи везници”), али и везници чија структура није монолексичка него вишелексичка, тзв. сложени везници. Уза све то, у морфолошком опису везника у везнике су убрајане многе језичке јединице које ни по једном научно релевантном критеријуму не могу бити везници, нпр. попут „закључних” и „искључних” везника. Тако је морфологија, чији је задатак само да представи везнике као врсту ријечи, у ту категорију убрајала многе језичке јединице који нити су ријечи, нити су непромјењиве. Друкчије речено, готово свака морфолошка анализа везника залазила је добрано у поље синтаксе. Анализа је потврдила у литератури неријетко изношену и образложену тврдњу да везници као морфолошка и везници као синтаксичка категорија нису еквивалентне категорије, па им објема и не одговара сам термин везник. Између морфолошке и синтаксичке категорије везника влада однос једноструке импликације, јер су сви морфолошки везници нужно и синтаксички везници, док сви синтаксички везници нису морфолошки везници.

У разматрању конјунктора и субјунктора као синтаксички диференцираних типова везника, показано је да су јасни и свеобухватни синтаксички критеријуми разграничења конјунктора и субјунктора ријетко у којој граматици, па чак и у научним радовима посвећеним тој проблематици – у потпуности примијењени. Посебан, и један од највећих, јесте проблем непостојања јасних и научно недвосмислених критеријума идентификације појединих синтаксичких везника, нарочито сложених субјунктора.

Анализа је показала да многи спорни случајеви, како они који се тичу разграничења субјунктора и конјунктора, тако и они који представљају специфичну (неуобичајену) реализацију субјунктора и конјунктора могу бити разријешени тек увођењем и стилистичког критеријума у анализу система везника свих идиома савременог језика (дакле не само стандардног него и супстандардног, разговорног, дијалекатског стања савременог језика). У раду је зато уведен термин *стилематор*, који подразумејева стилистички маркирану употребу синтаксичких везника. Показано је да конјунктори и субјунктори као синтаксичке врсте везника на два начина могу добити статус стилематора: а) употребом форми несвојствених стандардном језику (пре свега архаичних колоквијалних форми, као и везивних форми псеудокоординације) и б) структурним онеобичајењем синтаксичке конструкције заснованом на изневјеравању и надограђивању граматичких правила употребе конјунктора и/или субјунктора (што подразумејева прије свега анализу стилских фигура заснованих на изневјеравању неких од граматичких правила употребе конјунктора или субјунктора, какве су: елипса дијела везника и предиката зависне клаузе, па полисиндет са нужним и факултативним удруживањем хомофункционалних везника и интензификаторских партикула, затим пролепса која подразумејева измјештање субјунктора из иницијалне у интермедијалну клаузалну позицију, потом хипербатон, који настаје изневјеравањем критеријума континуиране реализације компонената сложеног субјунктора, као и парцелација као синтаксичко-стилистички поступак интерјунктурног издвајања везничке зависне клаузе из структуре сложене реченице, и др.). Анализа је показала да стилематорски план анализе комплементаран синтаксичком, најмање колико је синтаксички план анализе комплементаран морфолошком. И да је неопходан у свакој морфолошко-синтаксичкој анализи везивних јединица.

И на крају у анализу су укључени и *конектори*, као основне јединице кохезивности текста. Конектори се, међутим, битно разликују и од конјунктора, и од субјунктора и од стилематора. Зато их није оправдано подводити под везнике, јер тај термин покрива само морфолошки, синтаксички и стилистички аспект везника у оквиру синтагми и реченица. Њихово разматрање заједно са морфолошким и синтаксичким везницима могуће је само ако се као хипероним укључи термин „везн(ичк)а средства” или „везн(ичк)е јединице”. Употреба конектора не подразумејева синтаксичке категорије координације и субординације тако да су критеријуми њихове идентификације готово инкомпатибилни са критеријумима издвајања, а самим тим и описа, конјунктора, субјунктора и стилематора, па чак и онда када су конектори хомоформни са конјункторима или субјункторима. Због тога би једно, још непостојеће, свеобухватно истраживање и формалних и семантичких типова конектора, захтијевало шири истраживања, која нужно подразумејевају међуоднос конектора са синтаксичким везивним

елементима, укључујући и саоднос са функцијом коју јединице хомоформне са конекторима имају у оквиру сложене реченице.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдановић 2022:** Милан Ајдановић, *Стандардни српски језик 2: Морфологија*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Бабић и др. 1991:** Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić, Stjepko Težak, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*, Zagreb: HAZU, Globus.
- Богранде/Дреслер 2010:** Robert-Alain de Beaugrande, Wolfgang Ulrich Dressler, *Uvod u lingvistiku teksta*, prevod s njemačkog Nikolina Palašić, Zagreb: Disput.
- Булић 2021:** Halid Bulić, *Veznici u savremenom bosanskom jeziku*, Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Васиљевић 2004:** Анђела Васиљевић, Међуоднос реченичних и текстуалних конектора адитивног значења у савременом српском језику, у *Актуелна питања синтаксе реченице српског језика*, уред. Милош Ковачевић, Андрићград: Андрићев институт, 73–98.
- Велчић 1987:** Mirna Velčić, *Uvod u lingvistiku teksta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Вукић 2020:** Маја Вукић, *Комбиновање везника и невезничких речи*, Ниш: Филозофски факултет.
- Вукојевић 2008:** Luka Vukojević, *Izražavanje posljedičnih odnosa u hrvatskom standardnom jeziku*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Грковић Мејџор 2004:** Јасмина Грковић-Мејџор, Увод у историјску синтаксу, у: *Предавања из историје језика*, редакција Љиљана Суботић, Лингвистичке свеске 4, Нови Сад: Филозофски факултет, 101–144.
- Ђуркин 2018:** Веселина Ђуркин, *Сложени везници у српском језику*, Београд: Јасен.
- Јањушевић Оливери 2024:** Ана Јањушевић Оливери, Везник ЕМ у савременом српском језику, у: *На рубовима синтаксе*, Андрићград: Андрићев институт, 253–274.
- Катичић 1986:** Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika: Nacrt za gramatiku*, Zagreb: JAZU, Globus.

- Ковачевић 1998:** Милош Ковачевић, *Синтакса сложене реченице*, Београд: Рашка школа, Србиње: СПКД „Просвјета”.
- Ковачевић 2000:** Милош Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, III допуњено издање, Крагујевац: Кантакузин.
- Ковачевић 2006:** Милош Ковачевић, Отворена питања конструкција с везником БИЛО, *Списи о стилу и језику*, Бања Лука: Књижевна задруга, 332–360.
- Ковачевић 2011:** Милош Ковачевић, О изоморфности једног типа временских реченица и поредбених реченица за неједнакост, *Граматицка питања српскога језика*, Београд: Јасен, 175–187.
- Ковачевић 2012:** Милош Ковачевић, *Лингвостилситика књижевног текста*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Ковачевић 2015:** Милош Ковачевић, Реченице с реалноусловним везницима, *О реченици и њеним члановима*, Београд: Јасен, 176–204.
- Ковачевић 2020:** Милош Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, битно допуњено издање, Београд: „Штампар Макарије”.
- Ковачевић 2021а:** Милош Ковачевић, *Српски стилистичари*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Ковачевић 2021б:** Милош Ковачевић, О синтакси сложене реченице – пола вијека након Стевановићевог уџбеника синтаксе, *Научни саста-нак слависта у Вукове дане*, 50/1, 85–100.
- Ковачевић 2023а:** Милош Ковачевић, Статус везника ДОК у контрастним реченицама, *Јужнословенски филолог*, LXXIX/2, 171–189.
- Ковачевић 2023б:** Милош Ковачевић, Полукоондензацијске конструкције у српском језику, *Српски језик*, XXVIII, 5–29.
- Ковачевић 2024а:** Милош Ковачевић, О псеудокоординацији и псеудозависности у српској синтакси, *Наслеђе*, XX/57, Крагујевац, 15–30.
- Ковачевић 2024б:** Милош Ковачевић, Атрибутске реченице с прилошким релативизатором ЗАШТО, *Не(с)познато у српској синтакси*, Андрићград: Андрићев институт, 17–35.
- Кордић 1995:** Snježana Kordić, *Relativna rečenica*, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Ломпар 2016:** Весна Ломпар, *Врсте речи и граматичка пракса (од Вука до данас)*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Маретић 1963:** Tomo Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.

- Мразовић/Вукадиновић 1990:** Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad: Dobra vest.
- Остојић 2005:** Бранислав Остојић, *Кратка прегледна граматика српског језика и правопис*, Подгорица: Унирекс.
- Павловић 2022:** Слободан Ј. Павловић, Допунска псеудокоординација у старосрпском језику, *Јужнословенски филолог*, LXXVIII/2, 221–238.
- Пипер/Клајн/Драгићевић 2022:** Предраг Пипер, Иван Клајн, Рајна Драгићевић, *Нормативна граматика српског језика*, четврто, измењено и допуњено издање, Нови Сад: Матица српска.
- Пипер и др. 2018:** Предраг Пипер, Миливој Алановић, Слободан Павловић, Ивана Антонић, Марина Николић, Дојчил Војводић, Људмила Поповић, Срето Танасић, Биљана Марић, *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*, у редакцији Предрага Пипера, Нови Сад: Матица српска, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Поповић 1998:** Љубомир Поповић, Реченични функтори, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, 385–403.
- Прањковић 1993:** Ivo Pranjković, Složene strukture bez veznika, *Hrvatska skladnja*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 116–226.
- Симић/Јовановић 2002:** Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Српска синтакса I–II*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Никшић: Филозофски факултет и Јасен, Подгорица: Црногорски универзитет.
- Силић 1984:** Josip Silić, *Od rečenice do teksta: Teorijsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Силић/Прањковић 2005:** Josip Silić, Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Слијепчевић (ур.) 2023:** *Појмовник српских лингвистичких термина*, група аутора, Нови Сад: Прометеј.
- Станојчић/Поповић 1992:** Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамати-ка српског језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд – Нови Сад: Завод за издавање уџбеника и наставна средства.

Стевановић 1979: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) I: Увод, Фонетика, Морфологија*, Београд: Научна књига.

Хјелмслев 1980: Luis Hjelmslev, *Prolegomena teoriji jezika*, Zagreb: GZH.

Чутура 2020: Илијана Чутура, *Међуоднос прилога и прилошких израза у савременом српском језику*, Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, [електронско издање].

Шипка 2005: Danko Šipka, *Osnovi morfologije*, Beograd: ALMA.

CONJUNCTIONS AS MORPHOLOGICAL AND SYNTACTIC UNITS

Summary

This paper examines the status of connective elements across four linguistic disciplines: 1) Morphology, 2) Syntax, 3) Stylistics, and 4) Text Linguistics. It demonstrates that morphological descriptions are the least scientifically grounded, primarily because the nearly unanimous definition of conjunctions as invariant auxiliary words is inconsistently applied. Almost without exception, variable connective elements (e.g., relative pronouns as “improper conjunctions”) and multi-word structures (so-called compound conjunctions) are included as conjunctions. Furthermore, many linguistic units are classified as conjunctions in morphological descriptions without meeting any scientifically relevant criteria, such as so-called “conclusive” and “exclusive” conjunctions.

The analysis confirms the assertion that conjunctions as a morphological category and conjunctions as a syntactic category are not equivalent. Consequently, the term “conjunction” is not suitable for both categories. While all morphological conjunctions are necessarily also syntactic conjunctions, not all syntactic conjunctions are morphological conjunctions.

In the examination of conjunctors and subconjunctors as syntactically differentiated types of conjunctions, it is shown that clear and comprehensive syntactic criteria for distinguishing conjunctors from subconjunctors are rarely fully applied in grammars or even in scholarly works on this subject.

The analysis demonstrates that many contentious cases can only be resolved by incorporating stylistic criteria into the analysis of the conjunctions system in all contemporary language idioms (without excluding substandard, colloquial, and dialectal variants). Therefore, the paper introduces the term *stylemator*, referring to stylistically marked uses of syntactic conjunctions. It is shown how conjunctors and subconjunctors, as syntactic types of conjunctions, can attain the status of stylematers. Including the stylistic aspect of conjunctions is essential in any morphological-syntactic analysis of connective units.

The paper also incorporates connectors into the analysis of connective units, as they are fundamental units of textual cohesion. However, connectors differ significantly from

conjunctors, subjunctors, and stylemators. The use of connectors does not involve the syntactic categories of coordination and subordination, making their identification criteria almost incompatible with the criteria for distinguishing, and thus describing, conjunctors, subjunctors, and stylemators.

Keywords: conjunctions as parts of speech, conjunctions as sentence elements, conjunctors, subjunctors, stylemators, connectors.

Miloš M. Kovačević